

Projektas LIFE20 NGO4GD/LT/000009 (LITPA for LIFE)
**Lietuvos saugomų teritorijų tinklo plėtra
Europos žaliojo kurso kontekste**

**BIOLOGINĖS ĮVAIROVĖS APSAUGAI ĮSTEIGTOS
SAUGOMOS TERITORIJOS LIETUVOS RESPUBLIKOJE**

Atskaitos taško nustatymas saugomų teritorijų plėtrai
pagal ES biologinės įvairovės strategiją iki 2030 m.

Gamtos paveldo fondas

Vilnius, 2022

Ataskaita parengta vykdant projektą LIFE20 NGO4GD/LT/000009

Lietuvos saugomų teritorijų tinklo plėtra Europos žaliojo kurso kontekste (LITPA for LIFE).

Projektą finansuoja ES LIFE programa, Lietuvos Respublikos aplinkos ministerija ir Gamtos paveldo fondas.

Ataskaitą parengė:

Argaudas Stoškus

dr. Vaidotas Valskys

Ekspertai:

dr. Zenonas Gulbinas

Marijus Pileckas

Gediminas Raščius

Už ataskaitoje pateikiamą informaciją visą atsakomybę prisiima projekto vykdytojas – Gamtos paveldo fondas. Čia pateikiamas turinys nebūtinai atspindi Europos Komisijos nuomonę.

Turinys

Summary	4
Aktualūs terminai ir jų trumpiniai	6
Įvadas	7
1. Lietuvos Respublikos ST ir kitų teritorijų, kurios galėtų prisidėti prie ES biologinės įvairovės strategijos įgyvendinimo, atitikties BĮSTSG kriterijams vertinimo metodiniai principai	8
1.1 ST, BAST, PAST ir Europos bendrijos svarbos vietovių (neįsteigtų BAST) atitikties ekologiniams kriterijams vertinimo metodiniai principai	9
1.2 ST, BAST, PAST ir Europos bendrijos svarbos vietovių (neįsteigtų BAST) atitikties efektyvaus valdymo kriterijams vertinimo metodiniai principai	12
1.3 ST, BAST, PAST ir Europos bendrijos svarbos vietovių (neįsteigtų BAST) atitikties steigimo formalizavimo kriterijams vertinimo metodiniai principai	13
1.4 KEAP potencialo vertinimo metodiniai principai	13
1.5 Griežtai saugomų teritorijų potencialo vertinimo metodiniai principai	14
2. Lietuvos Respublikos ST ir kitų teritorijų, kurios galėtų prisidėti prie ES biologinės įvairovės strategijos įgyvendinimo, atitikties BĮSTSG kriterijams analizės rezultatai	16
2.1 Atitiktis ekologiniams atrankos kriterijams.....	16
2.2 Atitiktis efektyvaus valdymo kriterijams	28
2.3 Atitiktis steigimo formalizavimo kriterijams	31
2.4 KEAP potencialas.....	32
2.5 Griežtai saugomų BĮST potencialas	37
3. Išvados ir rekomendacijos	40

Summary

Following the European Green Deal, the European Commission (EC) adopted, on 20 May 2020, a Communication on an “EU Biodiversity Strategy for 2030 – Bringing nature back into our lives” (subsequently referred to as the Strategy). The Strategy sets the objective of establishing a truly coherent Trans-European Nature Network, to legally protect at least 30% of the land, including inland waters, and 30% of the sea in the EU, of which at least one third to be under strict protection. The Strategy states that the designation of additional protected and strictly protected areas, either to complete the Natura 2000 network or under national protection schemes, will be a responsibility of the Member States.

EU countries have different national systems of protected areas (PAs). Not all of them are protected for reasons that are linked to the conservation of biodiversity and do have conservation objectives and measures in place. On the contrary, there are areas that contribute to conservation of biodiversity, but have no status of protected areas (so called other effective conservation measures (OECMs)). In order to set the common ground for accounting of the PAs and OECMs the EC, together with Member States and the European Environment Agency put forward criteria and guidance for identifying and designating additional protected areas, including definition of strict protection, as well as appropriate management planning, that resulted in the Commission Staff working document „Criteria and guidance for protected areas designations“¹. These criteria (ecological, management effectiveness and formal designation) and guidance were used as a basis for screening of current Lithuanian PAs and potential OECMs. Only land area was analysed as sea areas were out of scope. The results are presented in this report and serve as a baseline for development of proposals for contribution towards the aims of the Strategy.

All Natura 2000 network sites (including those awaiting formal designation) were considered as corresponding to the ecological criteria. Screening of national PAs was carried out on the level of types and functional priority zones (in case of complex areas) and was based on analysis of conservation objectives as they are described in the legal acts and individual designations. Types of PAs or functional priority zones prioritising biodiversity conservation were considered as corresponding to the ecological criteria. Screening according to the described methodology revealed that biodiversity is protected on 13.7% of LT land area. Most of this area (13.5%) is part of Natura 2000 network. Only 0.2% – national PAs, or their parts that do not belong to Natura 2000 network. However there was a number of cases when clear distinguishing was complicated and should be further clarified by carrying individual site assessments. For this purpose it was proposed to develop detailed national ecological criteria for establishment of PAs. Those criteria could be applied for more precise screening of individual PAs, as well as selection of new sites.

Lithuanian system of PAs is undergoing fast evolution in terms of management effectiveness that makes assessment of the current state rather irrelevant. Detailed conservation objectives are being formulated for Natura 2000 sites. The process started just one year ago and is expected to be completed only by the end of this decade. National PAs currently have very general designation objectives. Report indicated the need for more detailed conservation objectives if management effectiveness criteria are to be fulfilled.

Development of conservation measures for Natura 2000 sites was based on less detailed conservation objectives and has been taking place for more than a decade. Analysis revealed that 5 different types of planning documents have been used for planning of conservation measures. Their content requirements quite differ and not all of them correspond to criteria of management effectiveness. Therefore it was proposed to ensure that biodiversity conservation measures are foreseen only in those planning documents that have corresponding content requirements.

¹ Commission staff working document „Criteria and guidance for protected areas designations“
https://ec.europa.eu/environment/publications/criteria-and-guidance-protected-areas-designations-staff-working-document_en

The report also indicates that systematic assessments of management effectiveness of PAs are not being carried out. However this is expected to be solved in the near future.

Screening of PAs according to formal designation criteria revealed that PAs covering 12.1% of Lithuanian territory correspond to it (i.e. majority of PAs corresponding to ecological criteria).

Assessment of OECMs potential was assessed between 1 and 4% of LT land area excluding potential migration corridors and other areas connecting PA's that will be assessed separately during other stages of the LITPAs project. Assessed potential OECMs include grasslands and peatlands (up to 1.48% and 0.85% LT land area respectively) protected under the law of Special land use terms and recreational forests (up to 0.8% LT land area) protected under the Forest law. Furthermore, representative areas of FSC certified forest ecosystems (part of 1.94% LT land area; it was not possible to calculate exact area as spatial data were not available during preparation of the report) were assessed, which are protected under voluntary certification scheme, therefore additional conservation contracts would probably be needed in order to ensure long-time conservation of biodiversity in these areas. Woodland key habitats (up to 0.16% LT land area) currently have no legal protection, however certain bigger woodland habitats could be protected according to long-term contracts.

Finally, it was assessed that strictly protected areas currently make only 0.6% of LT land area. Assessment of "low-hanging fruits" revealed that area under strict protection could be doubled by amending regulation of telmological reserves and state botanical reserves. These PAs are mostly state owned (more than 80%) and have the highest cover of natural habitat types (40-60%) that would benefit from strict protection. Additionally, pedological reserves, which are part of Natura 2000 network, require strict protection for sustaining of pedological values and are mostly state owned (>90 %), could be placed under strict protection, however their area is rather small – 0.015% of LT land area.

The assessment provides preliminary baseline percentage of the LT land area under protection – 13.5% PAs and 1-4% – OECMs, 0.6% – strictly protected areas (plus additional 0.6% „low-hanging fruit“ potential). LITPAs project aims to propose approximately 16% of additional PAs and localised OECMs, as well as indicate additional PA's (not less than 8% of LT land area) to be placed under strict protection.

Aktualūs terminai ir jų trumpiniai

Biologinės įvairovės apsaugai įsteigta saugoma teritorija (BĮST) – aiškiai geografiškai apibrėžta erdvė, pripažinta, legali ir tvarkoma teisiškai nustatytais arba kitokiomis efektyviomis ir veiksmingomis priemonėmis ilgalaikiai gamtos apsaugai su susijusiomis ekosistemų teikiama paslaugomis, kultūros vertybėmis, pasiekti², **kurios prioritetą yra biologinės įvairovės apsauga**. Tokios teritorijos atlieka didžiausią vaidmenį ES biologinės įvairovės strategijos iki 2030 m. įgyvendinime. Terminas ataskaitoje naudojamas siekiant atskirti nuo sąvokos **saugoma teritorija (ST)** – LR saugomų teritorijų įstatyme apibrėžiama kaip sausumos ir (ar) vandens plotas nustatytais aiškiais ribomis, turintis pripažintą mokslinę, ekologinę, kultūrinę ir kitokią vertę ir kuriam teisės aktais nustatytas specialus apsaugos ir naudojimo režimas (tvarka). Ne visų ST prioritetą yra biologinės įvairovės apsauga.

Buveinių apsaugai svarbi teritorija – Europos bendrijos svarbos teritorijoje įstatymų, administracinių aktų ir (arba) sutarčių pagrindu nustatyta teritorija, kurioje taikomos būtinos apsaugos priemonės palankiai natūralių buveinių ir (ar) rūšių populiacijai, kurioms teritorija yra nustatyta, apsaugos būklei palaikyti ar jai atkurti.

Europos bendrijos svarbos teritorija – biogeografinio regiono teritorija, kuri yra reikšminga siekiant palaikyti ar atkurti Europos bendrijos svarbos natūralių buveinių tipo ar Europos bendrijos svarbos gyvūnų ar augalų rūšies palankią apsaugos būklę ir kuri gali būti svarbi Europos ekologinio tinklo „Natura 2000“ vientisumui ir (arba) yra svarbi tam tikro biogeografinio regiono biologinei įvairovei palaikyti. Kai gyvūnai paplitę didelėje teritorijoje, Europos bendrijos svarbos teritorijos atitinka šių rūšių natūraliame areale esančias vietas, kuriose yra jų gyvenimui ir dauginimuisi būtinų fizinių ar biologinių veiksnių.

Europos ekologinis tinklas „Natura 2000“ (Natura 2000) – vientisas buveinių apsaugai svarbių teritorijų tinklas, sudarytas iš teritorijų, kuriose yra tam tikro tipo Europos bendrijos svarbos natūralių buveinių ir Europos bendrijos svarbos rūšių buveinių, skirtas palaikyti, o kur reikia – atkurti iki palankios apsaugos būklės tam tikrų tipų natūralioms buveinėms ir rūšių buveinėms jų natūraliame areale. Į „Natura 2000“ tinklą įeina ir paukščių apsaugai svarbios teritorijos.

Griežtai (ypač) saugomos BĮST – pilną teisinę apsaugą turinti teritorija, įsteigta biologine įvairove pasižymintios gamtinės teritorijos integralumo ir jį palaikančių natūralių ekologinių struktūrų ir procesų išsaugojimui ar atkūrimui. Natūralios struktūros ir procesai turėtų būti iš esmės netrikdomi žmonių veiklos vykdomos tiek pačioje teritorijoje, tiek už jos ribų. Šios teritorijos neturėtų būti tiesiogiai tapatinamos su LR saugomų teritorijų įstatyme apibrėžtais gamtiniais rezervatais, kuriuose veiklos reglamentavimas yra griežtesnis.

Kitos efektyvios teritorinės apsaugos priemonės (KEAP, angl. other effective area-based conservation measures (OECM)) – kitos (ne BĮST) teritorijos, kurios efektyviai prisideda prie biologinės įvairovės apsaugos ir atitinka BĮST ekologinius, efektyvaus valdymo ir steigimo formalizavimo kriterijus.

Paukščių apsaugai svarbi teritorija – specialios apsaugos teritorija, kurioje Europos bendrijos svarbos paukščių rūšių buveinėms taikomos tam tikros apsaugos priemonės, kad šios rūšys savo areale išliktų ir veistųsi.

BĮST steigimo kriterijai ir gairės (BĮSTSG) – Europos Komisijos parengtas ir su šalimis narėmis suderintas **teisiškai neįpareigojantis dokumentas**, kuriame pateikiami biologinę įvairovę saugančių teritorijų atrankos ir steigimo kriterijai³.

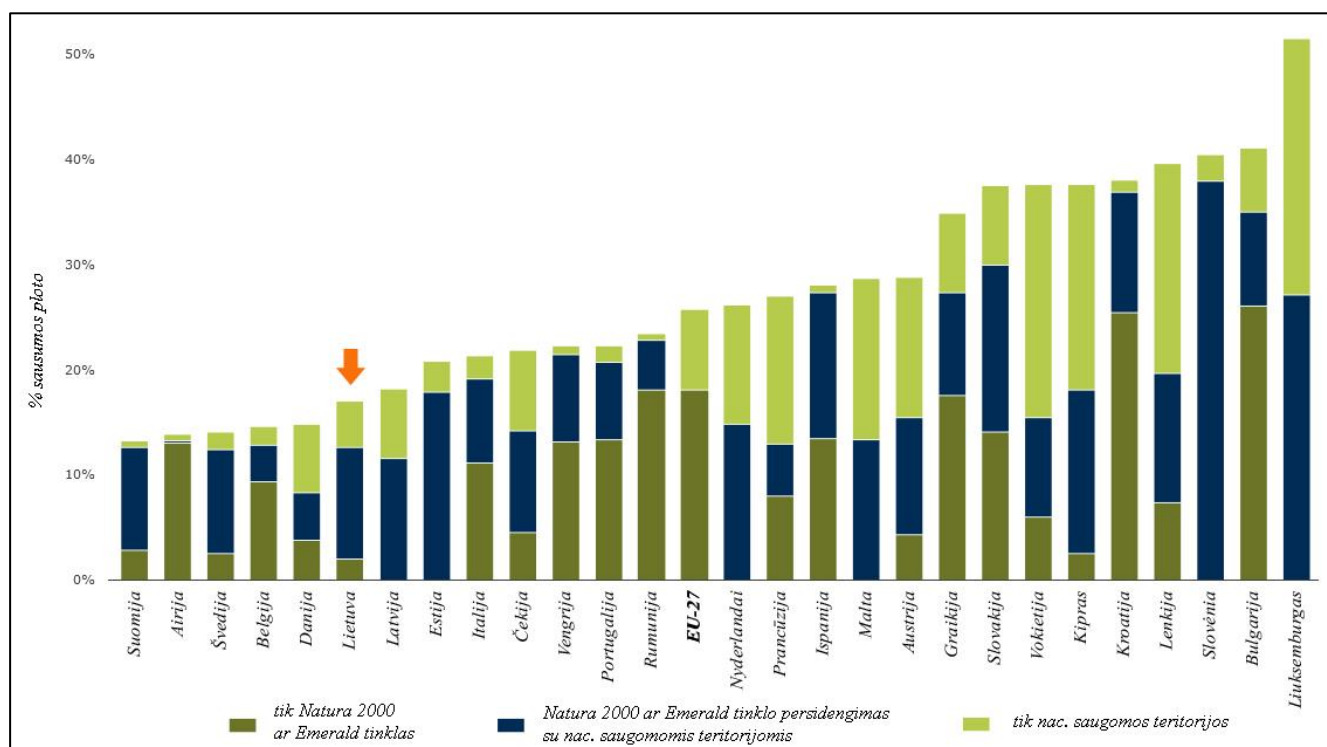
² Pasaulio gamtos apsaugos sąjungos (IUCN) saugomos teritorijos apibrėžimas nuo 2008 m.

³ Commission staff working document „Criteria and guidance for protected areas designations“

https://ec.europa.eu/environment/publications/criteria-and-guidance-protected-areas-designations-staff-working-document_en

Ivadas

Vienas iš LIFE NGO programos projekto „Lietuvos saugomų teritorijų tinklo plėtra Europos žaliojo kurso kontekste“ uždavinių – įvertinti Lietuvos Respublikos saugomas teritorijas (toliau ST) ir kitas biologinės įvairovės apsaugai svarbias teritorijas Europos žaliojo kurso⁴ ir 2030 m. ES biologinės įvairovės strategijos⁵ kontekste. Strategijoje numatyta, kad **iki 2030 m. biologinės įvairovės apsaugai įsteigtos teritorijos (BIST) sudarytų ne mažiau kaip 30 %, o griežtos apsaugos – ne mažiau kaip 10 % ES sausumos ir jūros teritorijos**. Kiekviena šalis narė turi prisidėti siekiant šio tikslo. 2020 m. duomenimis Lietuva tarp 27 ES šalių yra 22-a pagal deklaruotą santykinį visų sausumos saugomų teritorijų (skirtų biologinei įvairovei saugoti ir kitiems tikslams) plotą (1 pav.).

1 pav. Europos Sąjungos šalių deklaruotas santykinis sausumos saugomų teritorijų plotas (2020 m. Europos Aplinkos apsaugos agentūros duomenys)

Planuojant biologinę įvairovę saugančių teritorijų (toliau – BIST) tinklo plėtrą visų pirma būtina įsivertinti išeities pozicijas – nustatyti kurias ST ir už ST tinklo esančias teritorijas galime joms priskirti. ES šalių skirtingų teritorijų apsaugos reglamentavimas labai skiriasi, dalis teritorijų neturi oficialaus ST statuso, nors dėl jose taikomų apsaugos priemonių reikšmingai prisideda prie biologinės įvairovės apsaugos, o dalis ST statusą turinčių teritorijų yra skirta kitiems tikslams nei biologinės įvairovės apsauga, todėl neaišku ar jas galima priskirti prie BIST. Daug skirtumų ir neaiškumų kyla apibrėžiant ir griežtai saugomas teritorijas. Atsižvelgiant į tai Europos Komisija parengė ir su šalimis narėmis suderino BIST steigimo kriterijus ir gaires⁶ (toliau BISTSG). Nors teisiškai neįpareigojančios,

⁴ Europos Komisijos komunikatas **Europos žaliasis kursas** COM/2019/640, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1576150542719&uri=COM%3A2019%3A640%3AFIN>

⁵ Europos Komisijos komunikatas „2030 m. ES biologinės įvairovės strategija. Gamtos grąžinimas į savo gyvenimą“ COM/2020/380 final, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1590574123338&uri=CELEX%3A52020DC0380>

⁶ Commission staff working document „Criteria and guidance for protected areas designations“ https://ec.europa.eu/environment/publications/criteria-and-guidance-protected-areas-designations-staff-working-document_en

jos yra naudingas įrankis ne tik planuojant biologinės įvairovės apsaugai skirtų teritorijų plėtrą, bet ir vertinant esamą ST tinklą biologinės įvairovės išsaugojimo kontekste, užtikrinant duomenų suderinamumą tarp ES šalių. Vykstant biogeografinio proceso diskusijoms dėl indėlio kiekviena šalis narė turės pateikti informaciją, kaip numato įgyvendinti ES biologinės įvairovės strategijoje numatytus plėtros įsipareigojimus. Atitinkamai be plėtros pagrindimo turės būti pateikta informacija apie esamas teritorijas, kurias siūloma apskaityti strategijos tikslų kontekste.

Šioje ataskaitoje pateikiami Lietuvos Respublikos sausumos ST ir kitų potencialių biologinę įvairovę saugančių teritorijų metodiniai vertinimo pagal BĮSTSG kriterijus sprendimai bei apibendrinti rezultatai. Jie leidžia įvertinti šalies pradinės pozicijas ir reikalingos plėtros mastą, siekiant ES biologinės įvairovės strategijoje iki 2030 m. iškeltų tikslų.

1. Lietuvos Respublikos ST ir kitų teritorijų, kurios galėtų prisidėti prie ES biologinės įvairovės strategijos įgyvendinimo, atitikties BĮSTSG kriterijams vertinimo metodiniai principai

Pagal BĮSTSG ES biologinės įvairovės strategijoje numatytam tikslui (BĮST – ne mažiau 30 % ES ploto) **pasiiekti** gali būti **įskaičiuojamos tik tos ST, kurios yra skirtos biologinės įvairovės apsaugai ir atitinka ekologinius, efektyvaus valdymo ir steigimo formalizavimo kriterijus**, detaliau aptariamus atskirose šio skyriaus dalyse. Vertinimas apėmė 6 528 564 ha ploto Lietuvos teritoriją be jūros akvatorijos.

Gairėse pažymima, kad BĮST tinklas turi:

- **užtikrinti Buveinių⁷ ir Paukščių direktyvų⁸ tikslą sukurti Natura 2000 tinklą;**
- **pasiiekti Natura 2000 tinklo** (paukščių ir buveinių apsaugai svarbių teritorijų, toliau PAST ir BAST) **efektyvumą**, įtraukiant su vietovėmis besiribojančias Europos bendrijos svarbos buveines ar rūšių buveines, kurių padengimas pagal minėtų direktyvų reikalavimus yra pakankamas, bei formuojant efektyvias jungtis tarp Natura 2000 teritorijų;
- **prisidėti prie Pasaulio gamtos išsaugojimo sąjungos (IUCN), ES ir Lietuvos Respublikos saugomų rūšių ir buveinių apsaugos.**

Taip pat **gali būti įtraukiamos atkuriamos ar numatomos atkurti ekosistemos**, kurios prisidėtų prie biologinės įvairovės išsaugojimo, ir **daug organinės anglies sukaupusios ekosistemos**.

BĮSTSG atkartojama Biologinės įvairovės strategijos nuostata, kad **bent trečdalis BĮST turėtų būti griežtai saugomos**. Šios teritorijos apibrėžiamos kaip pilną teisinę apsaugą turinčios teritorijos, kurios yra įsteigtos biologine įvairove pasižyminčių gamtinių teritorijų integralumo ir jį palaikančių natūralių ekologinių struktūrų ir procesų išsaugojimui ar atkūrimui. Natūralios struktūros ir procesai turėtų būti iš esmės netrikdomi žmonių veiklos vykstančios tiek pačioje teritorijoje, tiek už jos ribų.

Į ES biologinės įvairovės strategijos tikslams siekti atrinktų teritorijų sąrašą be BĮST taip pat **gali būti įtraukiamos ir kitos efektyvios teritorinės apsaugos priemonės**. Tačiau BĮSTSG pabrėžiama, kad **tokios teritorijos taip pat privalo turėti konkrečius biologinės įvairovės apsaugos tikslus**,

⁷ Tarybos direktyva 92/43/EEB dėl natūralių buveinių ir laukinės faunos bei floros apsaugos
http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.showdoc_l?p_id=15502

⁸ Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2009/147/EB dėl laukinių paukščių apsaugos
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:32009L0147>

priemonės ir jų efektyvumo vertinimo programos. Pagal BĮSTSG nurodomą IUCN parengtą metodinę medžiagą⁹ KEAP gali būti:

- teritorijos, kurios atitinka biologinei įvairovei saugoti skirtų saugomų teritorijų apibrėžimą, bet dėl kokių nors priežasčių nėra oficialiai paskelbtos BĮST;
- teritorijos, kuriose biologinės įvairovės apsauga yra antrinis tikslas, pvz. galėtų būti priskiriamos ir tos teritorijos, kurios tvarkomos užtikrinant jungtis tarp saugomų teritorijų;
- teritorijos, kuriose biologinės įvairovės apsaugos nesiekama, bet dėl jose galiojančių reglamentų sudaromos palankios biologinės įvairovės išsaugojimo sąlygos.

1.1 ST, BAST, PAST ir Europos bendrijos svarbos vietovių (neįsteigtų BAST) atitikties ekologiniams kriterijams vertinimo metodiniai principai

BĮSTSG pabrėžiama, kad **BĮST turėtų apimti vertingiausias biologinės įvairovės požiūriu teritorijas. Jų atranka turėtų būti paremta aiškiai apibrėžtais ekologiniais kriterijais.** Gairėse nėra specialiai šiam tikslui sukurtų ekologinių BĮST atrankos kriterijų, bet pateikiami pavyzdžiai – nuorodos į Europos bendrijos svarbos teritorijų atrankos ir specialių saugomų teritorijų bei paukščių apsaugai svarbių teritorijų steigimo kriterijus, BirdLife International parengtus kriterijus dėl paukščiams ir biologinei įvairovei svarbių teritorijų išskyrimo, Pasaulio gamtos apsaugos sąjungos (IUCN) kertinių biologinės įvairovės teritorijų išskyrimo ir kitus pavyzdinius kriterijus. Kriterijų detalumas skiriasi, tačiau visų jų tikslas yra atrinkti labiausiai apsaugos reikalaujančių buveinių ir rūšių išsaugojimui svarbiausias teritorijas. BĮSTSG taip pat atkreipiamas dėmesys, kad nacionalinio ar lokalesnio lygmens teritorijų atrankos kriterijai gali būti ir kiek bendresnio pobūdžio, nei paminėtuose pavyzdžiuose, tačiau **turėtų būti taikomi detalesni kriterijai vertybėms, kurias numatoma išsaugoti konkrečiose teritorijose.** Tai sudaro prielaidas tiksliau apibrėžti, kokių konkrečiai buveinių ir (ar) rūšių apsaugai (ir (ar) procesų, kai siekiama ekosistemų atsikūrimo, anglies turtingų ekosistemų išsaugojimo¹⁰) šios teritorijos yra steigiamos.

BĮST steigimo ekologiniai kriterijai yra skirti naujų teritorijų išskyrimui. Esamų ST atitikties šiems kriterijams retrospektyvinis vertinimas yra sudėtingas ir keliantis papildomų klausimų. Svarbu pabrėžti, kad **BĮSTSG apibrėžtų kriterijų šiuo metu neatitinkančios ST neturėtų būti laikomos mažiau vertingomis Lietuvos saugomų teritorijų sistemos dalimis. Tiesiog jose pagrindinis dėmesys yra skiriamas kitų vertybių, o ne biologinės įvairovės apsaugai ir (arba) jose šiuo metu nėra registruota tokių vertybių, dėl kurių šias teritorijas galima būtų laikyti svarbiomis biologinės įvairovės išsaugojimui.**

Integruota Lietuvos ST sistema intensyviai plėtojama jau daugiau kaip septynis dešimtmečius ir natūralu, kad per šį laikotarpį keitėsi tiek turimos žinios apie biologinę įvairovę, saugomų teritorijų atrankos kriterijai, steigimo tikslai, galimybės suderinti ST steigimą su kitais visuomenės interesais, žemės nuosavybės formos, tiek ir buveinių bei rūšių būklė. Lietuvos ST tinklo intensyvios plėtros laikotarpiu (1970–2000 m.) teritorijų atranka buvo paremta tiek kraštovaizdžio, tiek gamtos (gyvosios ir negyvosios) ir kultūros vertybių išsaugojimo argumentais. Steigiant valstybinius parkus daug dėmesio buvo skiriama etnografinių regionų reprezentavimui, kompleksiniam požiūriui, gamtos ir kultūros vertybių apsaugos integravimui, rekreacinio potencialo panaudojimui. Nacionalinių ST tinklo plėtrą neabejotinai veikė tarptautinės ST koncepcijos evoliucija. Buvo pereinama nuo gamtos prie biologinės įvairovės apsaugos.

⁹ IUCN criteria for recognising and reporting OECMs
<https://portals.iucn.org/library/node/48773>

¹⁰ BĮSTSG minimos tik rūšys ir buveinės, tačiau remiantis nurodomais biologinei įvairovei skirtų ST steigimo tikslais galima daryti prielaidą, kad anglies turtingų ekosistemų išsaugojimo ir ekosistemų atkūrimo atvejais ne visada bus galimybė steigimo tiksluose įvardinti konkrečias buveines ir rūšis.

Paskutinius du dešimtmečius vykusį nacionalinių ST tinklo plėtrą didžiaja dalimi buvo susijusi su Natura 2000 tinklo plėtra. Kaip pabrėžiama BĮSTSG, šis tinklas sudaro biologinės įvairovės apsaugai skirtų teritorijų branduolį. Jų steigimo tikslai ir prioritetai yra orientuoti į biologinės įvairovės apsaugą, o vietovių atranka yra paremta aiškiai apibrėžtais, ES lygmeniu suderintais ekologiniais atrankos kriterijais, todėl nereikalauja papildomo vertinimo.

ST atranka buvo vykdoma tokia seka:

1. Remiantis LR saugomų teritorijų įstatymu¹¹ buvo atrinktos gamtos (gyvosios ir negyvosios) vertybių apsaugai skirtų saugomų teritorijų rūšys. Tuomet atlikta atrinktų ST rūšių individualių teritorijų steigimo tikslų analizė pagal Lietuvos Respublikos Saugomų teritorijų kadastrą¹², kuriame „kaupiami ir saugomi, sisteminami, apdorojami duomenys apie nurodytas teritorijas ir jose saugomas gamtos ir nekilnojamąsias kultūros vertybes“, duomenis. Analizuoti tik gamtinių rezervatų (taip pat ir kompleksinėse saugomose teritorijose), gamtinių, kompleksinių draustinių (taip pat ir kompleksinėse saugomose teritorijose), biosferos poligonų, atkuriamųjų sklypų steigimo tikslai. Valstybinių parkų funkcinio prioriteto zonų (išskyrus konservacinio prioriteto – rezervatus ir draustinius) tikslai nėra atskirai formuluojami ir pateikiami STK, o bendrieji valstybinių parkų tikslai nebuvo analizuoti dėl šių teritorijų kompleksiško ir apsaugos prioritetų skirtumų tarp skirtingų funkcinio prioriteto zonų.

Individualūs ST steigimo tikslai vertinti pagal tai, ar juose įvardyta biologinės įvairovės apsauga. Pagal šį kriterijų išskirtos trys ST grupės:

- steigimo tiksluose yra detaliau apibrėžtų tikslų, įvardytos konkrečios saugomos rūšys, bendrijos ar miško tipas, pvz.: juodasis gandras, švylinis kūlingynas, brandus ąžuolynas ar pan.;
- steigimo tiksluose apibendrintai įvardijami biologinės įvairovės objektai, pvz.: vertingos botaniniu požiūriu vietovės, ekosistemos, būdinga augalija ir pan.;
- steigimo tiksluose neįvardijama biologinės įvairovės apsauga.

Atkreiptinas dėmesys, kad kai kurioms ST rengiant tvarkymo planus buvo perkelti į jų teritorijas patenkančių Natura 2000 tinklo vietovių biologinės įvairovės išsaugojimo tikslai. Tokiais atvejais remiantis vien tik steigimo tikslų analize galimas klaidingas visos ST, kurios tik dalį sudaro Natura 2000 tinklo vietovė, priskyrimas turinčioms biologinės įvairovės apsaugos tikslus. Dalies ST (dažniausiai savivaldybių lygmens) tikslai išvis neįrašyti į STK. Taip pat svarbu pažymėti, kad atrenkant biologinės įvairovės apsaugos tikslus turinčias ST galimos paklaidos dėl tikslų formulavimo praktikos – dominuojančių glaustų apibendrintų formuluočių. Dėl išvardytų priežasčių individualių ST tikslų analizės rezultatai vertinti tik kaip rodantys tam tikras tendencijas ir teikiantys papildomų įžvalgų vykdant atranką pagal toliau apibrėžiamus principus.

2. Tolimesnis vertinimas apėmė biologinės įvairovės apsaugai įsteigtų ST rūšių atranką. LR Saugomų teritorijų įstatymas reglamentuoja ST tinklo kūrimą šalyje, todėl didžiaja dalimi vadovautasi jo nuostatomis. Tačiau svarbu pažymėti, kad remiantis vien šiuo teisės aktu teritorijų, kurias steigiant biologinės įvairovės atrankos kriterijams buvo teikiamas prioritetas, atranka gali būti netiksli. Tam yra kelios priežastys.

Kai kurių ST rūšių tikslai ne visai dera su įsteigtų ST individualiais tikslais, pvz. atkuriamųjų sklypų bendrieji tikslai yra: atkurti veiklos nuskurdintas gamtos išteklių rūšis arba jų kompleksus, pagausinti bendrą gamtos išteklių fondą, garantuoti atsinaujinančių gamtos išteklių išsaugojimą ir racionalų naudojimą, o individualūs tikslai yra orientuoti į esamų biologinių vertybių išsaugojimą.

¹¹ LR Saugomų teritorijų įstatymas

<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.5627/asr>

¹² LR Saugomų teritorijų valstybės kadastras

<https://stk.am.lt/portal/>

Kai kuriais atvejais ST tipams (pvz. draustiniams) tarp kitų steigimo tikslų įvardijamas biologinės įvairovės išsaugojimas, tačiau vėliau skirstant šio tipo teritorijas į smulkesnes grupes ne visoms galioja įvardyti bendrieji tikslai. Suskirstymas pagal pobūdį į gamtinius ir kultūrinius draustinius leidžia daryti prielaidą, kad kultūriniais draustiniais šis tikslas nekeliamas, tačiau pagal teisės akto formuluotes nėra aišku, ar jis keliamas visiems gamtiniams draustiniais ir, atitinkamai, ar jų atrankoje buvo taikomi biologinės įvairovės kriterijai. Pastarųjų draustinių rūšių steigimo tiksluose dažnai įvardijama kompleksų apsauga, pvz. hidrografiniai draustiniai – tipiškiems bei unikaliems hidrografinio tinklo elementų (upių, ežerų, tvenkinių) pavyzdžiams saugoti. Pagal šį apibrėžimą galima teigti, kad teritorija atrinkta pagal negyvosios gamtos parametrus. Akivaizdu, kad biologinė įvairovė dažnai yra apspręsta abiotinių sąlygų įvairovės, tačiau negyvosios gamtos vertybėms saugoti išskirta teritorija nebūtinai pasižymi biologinėmis vertybėmis, o jei tam tikrų vertybių ir aptinkama, tai nebūtinai saugomos teritorijos ribos ir apsaugos reglamentai sudaro prielaidas užtikrinti ekologinius tų vertybių poreikius.

Kompleksinių draustinių atranka pagal ekologinius kriterijus kelia ne mažiau iššūkių. Kraštovaizdžio draustiniai steigiami „*vertingo gamtinio ir (ar) kultūrinio kraštovaizdžio vietovėms saugoti*“. Toks apibrėžimas leidžia suprasti, kad kai kurie kraštovaizdžio draustiniai yra skirti išimtinai kultūrinio kraštovaizdžio vietovėms saugoti, kur saugomų biologinių vertybių gali ir nebūti. Atitinkamai negalime visų kraštovaizdžio draustinių automatiškai priskirti prie BĮST. Taip pat neišku ar gamtinio kraštovaizdžio vietovėms išsaugoti įsteigti draustiniai pasižymi saugomomis biologinėmis vertybėmis, nes išskirtinio kraštovaizdžio vietovės nebūtinai pasižymi saugomomis biologinėmis vertybėmis, o kraštovaizdžio išsaugojimas gali būti užtikrinamas ir neatsižvelgiant į aptinkamų saugomų biologinių vertybių poreikius.

Iššūkių yra ir vykdant kompleksinių ST atranką. Pagal minėtą įstatymą valstybiniai parkai, be kitų tikslų, steigiami „išsaugoti tipiškas arba unikalias ekosistemas; atkurti sunaikintus ir pažeistus gamtinius bei kultūrinius kompleksus ir objektus (vertybes), o biosferos stebėsenos teritorijos – „sukurti reprezentatyvią kompleksinės ekologinės stebėsenos (monitoringo) sistemą – stebėti, kontroliuoti, prognozuoti gamtinių sistemų pokyčius; garantuoti gamtinių kompleksų apsaugą“. Tai tikslai, kurie gali būti siejami su ES biologinės įvairovės strategijos siekiais. Tačiau kompleksinėse ST išskiriamos skirtingos funkcinio prioriteto zonos (konservacinio (rezervatai ir draustiniai), ekologinės apsaugos, ekosistemų atkūrimo, rekreacinio bei ūkinio (žemės, miškų ar vandenų ūkio), eksperimentų ir kito prioriteto). Šių zonų išskyrimo principai teisės aktuose nėra detalizuojami, bet jų pavadinimai ir taikymo praktika atskleidžia, kokiai funkcijai prioritetas yra skiriamas. Atitinkamai galima konstatuoti, kad tos zonos, kuriose prioritetas neskiriamas biologinės įvairovės apsaugai ar ekosistemų atkūrimui, pagal vertinimo metodiką automatiškai negali būti priskiriamos BĮST. Tam reikia detalesnio vertinimo.

Siekiant išvengti su teisės aktų formuluočių interpretavimu susijusių galimų netikslumų, vykdant atranką buvo vadovaujama ne tik ST sistemą reglamentuojančio Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų įstatymo nuostatomis, bet taip pat ST tipiniais apsaugos reglamentais, Miškų įstatymu, kitais teisės aktais, saugomų teritorijų planavimo dokumentų rengimo praktika ir jau aptartais individualių steigimo tikslų vertinimo rezultatais. Kompleksinės saugomos teritorijos vertintos funkcinio prioriteto zonų lygmenyje. Svarbu pabrėžti, kad atranka buvo vykdoma ST ir funkcinio prioriteto zonų rūšių, o ne individualiame lygmenyje. Ekologinius steigimo kriterijus atitinkančiomis laikomos tos ST rūšys ar kompleksinių teritorijų funkcinio prioriteto zonos, kurių steigimo prioritetas (arba vienas iš kelių lygiaverčių prioritetų) yra biologinės įvairovės išsaugojimas. Daroma prielaida, kad tų rūšių ST ar atitinkamos ST funkcinio prioriteto zonos buvo išskirtos ir ribos nustatytos remiantis geriausiomis ST steigimo/planavimo metu turimomis žiniomis apie biologines vertybes. Jei biologinės įvairovės išsaugojimo prioritetas yra menamas, tačiau remiantis teisės aktuose apibrėžiamais bendraisiais tų ST rūšių steigimo tikslais, planavimo praktikos ir ST individualių steigimo tikslų analize nėra galimybės

to patvirtinti, laikoma, kad šių rūšių ST ar funkcinio prioriteto zonos neturėtų būti apskaitomos kaip BĮST, net jei šiuo metu galiojantys reglamentai sudaro prielaidas tam tikrų gyvosios gamtos vertybių apsaugai.

Pagal atrankos kriterijus BĮST nepriskirtų ST rūšių individualios ST ar funkcinio prioriteto zonos, kuriose nustatytos saugomos biologinės vertybės, nepatenkančios į Natura 2000 vietas, turėtų būti individualiai vertinamos pagal jų svarbą biologinės įvairovės apsaugai. Vertinimui turėtų būti taikomi sukonkretinti ST steigimo ekologiniai kriterijai (saugomų rūšių populiacijų, bendrųjų ir buveinių plotų ir (ar) kt. rodikliai). Šiame kontekste svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad pagal galiojančius LR aplinkos ministro patvirtintus ST steigimo kriterijus¹³ atrenkant teritorijas nacionalinių saugomų rūšių ar bendrųjų išsaugojimui nėra reikalaujama vadovautis tiksliau teritorijos vertę apibrėžiančiais ekologiniais atrankos kriterijais, nei saugomų rūšių ar bendrųjų buvimas ar nebuvimas. Palyginimui, atrenkant Europos bendrijos svarbos ir paukščių apsaugai svarbias vietas taikomi selektyvesni ekologiniai atrankos kriterijai, kas ne tik leidžia išskirti vertingiausias teritorijas, bet ir sudaro prielaidas tiksliau formuluoti steigimo, o vėliau ir apsaugos tikslus bei priemones.

Pagal pateiktą metodiką atrinkus ST rūšis, kurias siūloma įtraukti į BĮST sąrašą, apskaičiuotas bendras jų užimamas plotas (išskaičiuojant persidengimą). Skaičiavimams naudoti LR saugomų teritorijų valstybės kadastro erdviniai duomenys (2022-05-03) ir LR teritorijos erdviniai duomenys (apskričių erdvinio duomenų rinkinys iš Lietuvos Respublikos adresų registro). Į apskaitą įtrauktos:

- Natura 2000 tinklo vietovės (BAST, PAST) ir Europos bendrijos svarbos vietovės, kuriose BAST dar neįsteigtos;
- ST rūšys ir funkcinio prioriteto zonos, kuriose pagal atliktą vertinimą prioritetas yra skirtas biologinės įvairovės apsaugai.

1.2 ST, BAST, PAST ir Europos bendrijos svarbos vietovių (neįsteigtų BAST) atitikties efektyvaus valdymo kriterijams vertinimo metodiniai principai

Naujų ST steigimas gali prisidėti prie biologinės įvairovės išsaugojimo bei atkūrimo tik jei šios teritorijos yra atitinkamai valdomos. BĮSTSG pabrėžiama, kad **visos BĮST ir KEAP privalo turėti aiškiai apibrėžtus (konkrečius, pamatuojamus, realistiškus, sistemingai formuluojamus ir apibrėžtus laike) apsaugos tikslus ir priemones**. Taip pat pažymima, kad atitinkamų planavimo dokumentų parengimas ir įgyvendinimas reikšmingai prisideda prie efektyvaus teritorijų valdymo. Juose turi būti pagrindžiamos apsaugos priemonės, įvertinamos alternatyvos, kaštai, numatomi įgyvendinimo terminai, priemonių efektyvumo vertinimo ir peržiūros programa.

BĮSTSG pateikiama nuoroda į Natura 2000 teritorijų apsaugos tikslų¹⁴ ir priemonių¹⁵ formulavimo gaires, kuriomis siūloma vadovautis formuluojant ir nacionalinių ST apsaugos tikslus ir priemones. Pastarųjų apsaugos tikslai gali būti ir bendresnio pobūdžio. Jie turėtų būti pateikiami ST steigimo dokumentuose, tvarkymo planuose ar kituose viešai prieinamuose dokumentuose.

Kai apsaugos tikslai yra suformuluoti, o priemonės numatytos ir įgyvendinamos, periodiškai turėtų būti atliekamas efektyvaus valdymo vertinimas. BĮSTSG pateikiamos nuorodos į dažniausiai

¹³ Saugomų teritorijų steigimo kriterijai

<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/e4786fb435ab11eb8c97e01ffe050e1c?jfwid=i3h7wo459>

¹⁴ Natura 2000 teritorijų apsaugos tikslų formulavimo gairės

https://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/management/docs/commission_note/commission_note2_EN.pdf

¹⁵ Natura 2000 teritorijų apsaugos priemonių formulavimo gairės

https://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/management/docs/commission_note/comNote%20conservation%20measures_EN.pdf

tam naudojamus RAPPAM¹⁶, METT¹⁷ ir GREEN LIST¹⁸ metodus. Jų dėka galima įvertinti atskirų ST ir viso jų tinklo valdymo pažangą siekiant apsaugos tikslų, aptikti svarbiausias spragas.

Atsižvelgiant į BĮSTSG, ekologinius kriterijus atitinkančių teritorijų vertinimas buvo atliktas pagal kiekvieną efektyvaus valdymo kriterijų atskirai. Buvo vertinama:

- ar suformuluoti gaires atitinkantys apsaugos tikslai,
- ar numatytos priemonės ir parengtos jų efektyvumo vertinimo bei peržiūros programos;
- ar atliekamas reguliarus valdymo efektyvumo vertinimas.

Atitiktį kriterijams buvo siekiama įvertinti pagal kiekybinius (esant prieinamiems duomenims) ir kokybinius parametrus.

1.3 ST, BAST, PAST ir Europos bendrijos svarbos vietovių (neįsteigtų BAST) atitikties steigimo formalizavimo kriterijams vertinimo metodiniai principai

BĮSTSG akcentuojama, kad nors formalaus teritorijų įsteigimo reikalavimas vykdant BĮST plėtrą nėra įvardytas ES biologinės įvairovės strategijoje, akivaizdu, kad laikini formalūs ar neformalūs mechanizmai negali efektyviai prisidėti prie strategijos tikslų įgyvendinimo. Tam reikalingi ilgalaikiai įsipareigojimai. Gali būti steigiamos naujos ST, rengiami teritorijų planavimo dokumentai, priimami administraciniai sprendimai ar sutartiniai įsipareigojimai. Pasirinkimas priklauso nuo šalies narės nusistovėjusios praktikos ir teisinės bazės. Bet kuriuo atveju minimali tokios apsaugos trukmė turi būti parenkama pagal konkrečių buveinių ar rūšių apsaugos ekologinius poreikius. Nepriklausomai nuo pasirinkto apsaugos būdo, teritorijoms galioja visi aptarti konkrečių steigimo ir apsaugos tikslų, priemonių ir jų efektyvumo vertinimo reikalavimai.

Remiantis BĮSTSG nuostatomis įvertinta visų ekologinius kriterijus atitinkančių teritorijų atitiktis steigimo formalizavimo kriterijams. Apskaičiuotas jų plotas.

1.4 KEAP potencialo vertinimo metodiniai principai

Ataskaitoje įvertintas ir potencialus KEAP indėlis siekiant ES biologinės įvairovės strategijoje numatytų tikslų. Atrinktose duomenų bazėse (LR teritorijos M1:10 000 specialiųjų žemės naudojimo sąlygų duomenų rinkinyje¹⁹ (nėra atnaujinamas nuo 2018-01-01), miškų kadastro duomenyse²⁰ (2022-06-20) išskirtos teritorijos, kuriose teisės aktų (LR specialiųjų žemės naudojimo sąlygų įstatymo²¹ ir LR miškų įstatymo²²) reglamentuota veikla sudaro prielaidas biologinės įvairovės apsaugai, o taip pat teritorijos, kurios yra atrinktos pagal ekologinius kriterijus ir kurių ribos pateikiamos oficialiose duomenų bazėse, bet kurių apsauga šiuo metu nėra pakankamai reglamentuota, kad užtikrintų vertybių apsaugą:

¹⁶ Rapid Assessment and Prioritization of Protected Area Management (RAPPAM)

<http://assets.panda.org/downloads/rappam.pdf>

¹⁷ Management effectiveness tracking tool (METT)

<https://www.iucn.org/news/protected-areas/202112/management-effectiveness-tracking-tool-mett-new-edition-mett-handbook-launched>

¹⁸ IUCN GREEN LIST <https://www.iucn.org/regions/europe/our-work/biodiversity-conservation/natura-2000-europes-protected-areas-network/iucn-green-list/life-green-list-natura-2000>

¹⁹ LR teritorijos M1:10 000 specialiųjų žemės naudojimo sąlygų duomenų rinkinys SŽNS_DR10LT nebuvo atnaujinamas nuo 2018 m. pradžios. Vertinimo metu buvo rengiamas pelkių ir šaltinių bei pievų ir ganyklų duomenų atnaujinimas, kurio preliminarinė versija gauta iš Valstybinės saugomų teritorijų tarnybos 2022-06-27 ir buvo naudota vertinime. Ji gali skirtis nuo galutinės duomenų versijos, kuri turėtų įsigaliooti nuo 2023 m.

²⁰ Miškų kadastro duomenys, Geoportal.lt, parsisiuntimo data – 2022-06-20

²¹ LR specialiųjų žemės ir miško naudojimo sąlygų įstatymas

<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/46c841f290cf11e98a8298567570d639/asr>

²² LR miškų įstatymas

<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.6036/asr>

- kertinės miško buveinės (KMB) ir potencialios KMB (PKMB);
- pagal nacionalinį FSC miškų valdymo standartą²³ sertifikuotų miškų ekosistemų reprezentatyvūs plotai;
- pelkės ir šaltinynai;
- natūralios pievos ir ganyklos;
- rekreaciniai miškai;
- krašto apsaugos objektų įtakos zonos;
- šiaurės Lietuvos karstinis regionas.

Ataskaitoje aptartas potencialas apskaityti šias teritorijas kaip KEAP. Vertinant atsižvelgta į šių teritorijų: veiklos reglamentavimą; Europos bendrijos svarbos natūralių buveinių ir rūšių buveinių²⁴ dalį; plotą, esantį už ekologinius steigimo kriterijus atitinkančių BĮST ribų; pasiskirstymą pagal žemės nuosavybės²⁵ formą. Svarbu atkreipti dėmesį, kad vertinimas atliktas tik bendrai visam potencialių KEAP plotui. Individualių KEAP potencialas gali reikšmingai skirtis. Jų atrankai tikslinga parengti ir patvirtinti KEAP ekologinius atrankos kriterijus. Taip pat reikia atkreipti dėmesį, kad dalies potencialių KEAP plotai gali persikloti, todėl bendras jų plotas gali būti mažesnis už suminių atrinktų kategorijų plotą.

1.5 Griežtai saugomų teritorijų potencialo vertinimo metodiniai principai

Pagal BĮSTSG pateikiamą griežtai saugomų teritorijų apibrėžimą, daugumoje griežtai saugomų teritorijų gali būti vykdomos tik ribotos ir tinkamai kontroliuojamos veiklos, kurios neįtakoja natūralių procesų arba padeda jiems atsikurti. Tačiau kai kuriose teritorijose gali būti vykdoma aktyvi veikla, kuri palaiko ar sustiprina natūralius procesus, pavyzdžiui pievų ar kai kurių pelkių šienavimas ar ganymas, kontroliuojami gaisrai imituojantys natūralius. Minint pievas ir pelkes svarbu atkreipti dėmesį, kad Europos Komisijos gairėse dėl laukinės gamtos (angl. „wilderness“) Natura 2000 tinklo vietovėse²⁶ pateikiamas sąrašas Europos bendrijos svarbos buveinių, kurioms palanki griežta apsauga. Borealiniame biogeografiniame regione išskiriama tik viena tokia pievų buveinė – 6450 aliuvinės pievos. Pelkių buveinių daugiau, tačiau toms, kurioms potencialiai galėtų būti taikomas palaikomasis ganymas ar šienavimas, galėtų būti priskirtos 7140 tarpinės pelkės ir liūnai bei 7230 šarmingos žemapelkės. Taip pat galima tam tikrų gyvūnijos grupių gausos reguliavimo veikla, kai natūralūs mechanizmai negali būti užtikrinti dėl ribotų plėšrūnų populiacijų. Galimas ir invazinių rūšių naikinimas, gaisrų, ligų prevencija. BĮSTSG minima ir vietos gyventojų tradicinė mažos apimties veikla, kuri neįtakoja apsaugos tikslų. Potencialiai tai galėtų apimti uogavimą ir grybavimą.

Kaip jau minėta, Europos Komisijos gairėse dėl laukinės gamtos (angl. „wilderness“) Natura 2000 tinklo vietovėse²⁷ pateikiamas sąrašas Europos bendrijos svarbos buveinių ir rūšių, kurioms palankus griežtos apsaugos režimas. **Griežtos apsaugos režimas turėtų būti taikomas tais atvejais, kai tai duoda didžiausią naudą siekiant biologinės įvairovės apsaugos tikslų.** Išskirtinis dėmesys turėtų būti skiriamas sengirų požymius turinčioms ir anglies turtingoms ekosistemoms. Taip pat neturėtų būti pamiršamos ekosistemos, kurios teikia svarbias ekosistemines paslaugas arba kurių atsparumas klimato kaitai gali būti padidinamas griežtos apsaugos sąlygomis.

²³ Lietuvos nacionalinis FSC miškų valdymo standartas, 2020

<https://preferredbynature.org/lt/file/29917/download?token=cOOZqH6q>

²⁴ Europos bendrijos svarbos buveinių duomenų bazė BIGIS v 1.4 aktualizuota pagal biologinės įvairovės duomenų bazės (biomon.lt) duomenis (2022 m. balandžio mėn.).

²⁵ Lietuvos Respublikos teritorijos apskaitytų valstybinės žemės plotų erdvinių duomenų rinkinys (NŽT valdoma valstybinė žemė, neįregistruota Nekilnojamojo turto (NT) registre (NTR) ir NŽT ir kitų patikėtinių valdoma valstybinė žemė, įregistruota NT registre)

²⁶ Guidelines on wilderness in Natura 2000

<https://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/wilderness/pdf/WildernessGuidelines.pdf>

Svarbu atkreipti dėmesį, kad griežtai saugomos teritorijos taip pat turi turėti nustatytus konkrečius apsaugos tikslus, o jeigu reikalingas tvarkymas – apsaugos priemonės numatančius planus, apimančius ir priemonių efektyvumo vertinimo, peržiūros programas. Jų apsauga turėtų būti formalizuota kaip ir kitų ST.

Pagal BĮSTSG pateikiamą griežtai saugomų teritorijų apibrėžimą atrinktos ekologinius steigimo kriterijus atitinkančios teritorijos – gamtiniai rezervatai, rezervatinės apyrbės ir apskaičiuotas jų plotas. Taip pat atrinkti ekologinius steigimo kriterijus atitinkantys draustiniai, kuriuose, pagal EB svarbos buveines (1 lentelė) ir žemės nuosavybės formą, būtų didžiausias potencialas griežtos apsaugos įvedimui, apskaičiuotas jų plotas. Papildomai įvertinti pedologiniai draustiniai, kuriems keliamų apsaugos tikslų užtikrinimui būtina griežta apsauga.

1 lentelė. Europos bendrijos svarbos buveinės, kurioms palanki griežta apsauga (pagal Europos Komisijos parengtas gaires, 1 – papildyta pagal EB svarbos natūralių miško buveinių tvarkymo rekomendacijas²⁷.

Buveinės pavadinimas	kodas
Natūralūs distrofiniai ežerai	3160
Aliuvinės pievos	6450
Aktyvios aukštapelkės*	7110
Tarpinės pelkės ir liūnai	7140
Šarmingos žemapelkės	7230
Vakarų taiga*	9010
Plačialapių ir mišrūs miškai*	9020
Žolių turtingi eglynai	9050
Pelkėti lapuočių miškai*	9080
¹ Skroblynai	9160
Pelkiniai miškai*	91D0
¹ Aliuviniai miškai*	91E0
¹ Paupių guobynai	91F0
¹ Kerpiniai pušynai	91T0

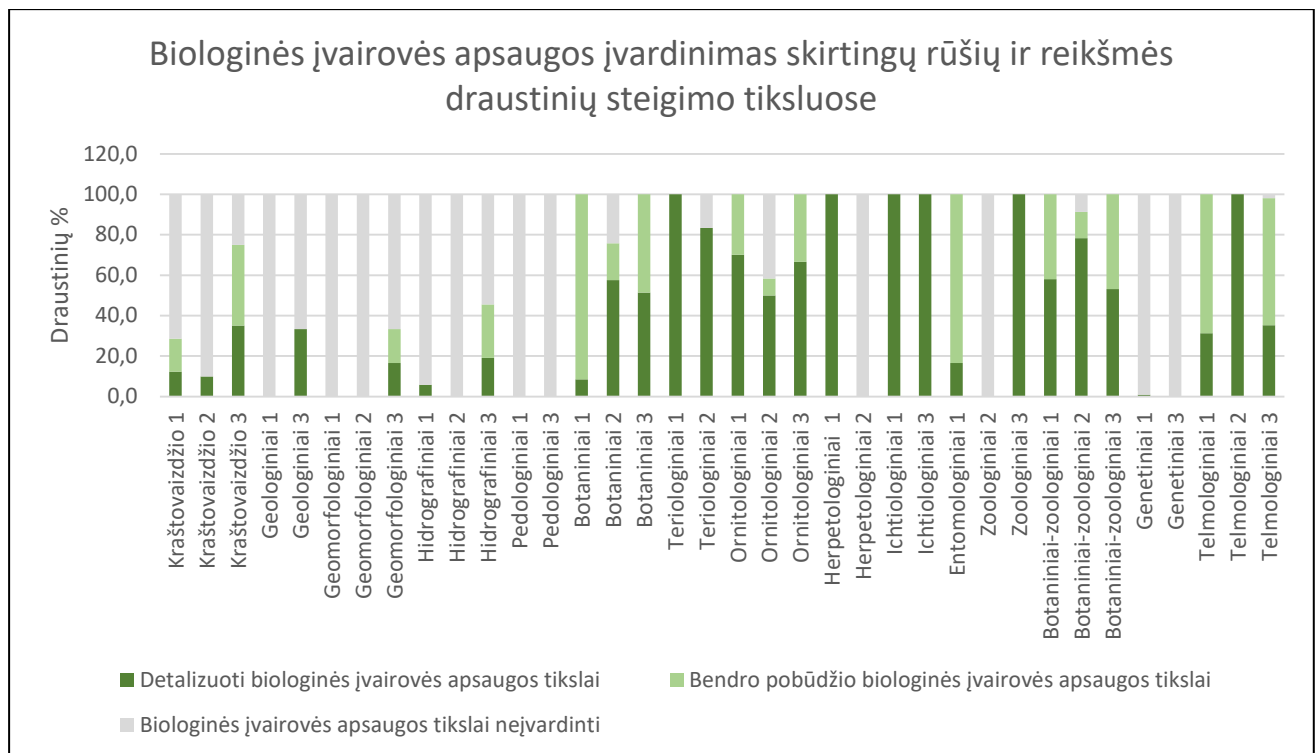
Pastaba. [vertinimą neįtrauktos EK rekomendacijose įvardinamos buveinės 3260 upių sraunumos su kurklių bendrijomis ir 4030 viržynai.

²⁷ EB svarbos natūralių miško buveinių tvarkymo rekomendacijos
<https://naturalit.lt/wp-content/uploads/2021/02/Naturaliu-misko-buveiniu-tvarkymo-rekomendacijos.pdf>

2. Lietuvos Respublikos ST ir kitų teritorijų, kurios galėtų prisidėti prie ES biologinės įvairovės strategijos įgyvendinimo, atitikties BĮSTSG kriterijams analizės rezultatai

2.1 Atitiktis ekologiniams atrankos kriterijams

Įvertinus ST pagal individualius jų steigimo tikslus nustatyta, kad visų gamtinių rezervatų ir rezervatinių apyrių, atkuriamųjų sklypų ir biosferos poligonų tiksluose detalai, rečiau bendrais bruožais yra įvardyti biologinės įvairovės objektai, kuriuos siekiama išsaugoti. Kiek kitokia situacija su draustinių tikslais (2 pav.).

2 pav. Biologinės įvairovės apsaugos įvardinimas skirtingų rūšių ir reikšmės draustinių steigimo tiksluose (prie draustinio rūšies įrašytų indeksų reikšmės: 1 – valstybinis draustinis, 2 – savivaldybės draustinis, 3 – draustinis kompleksinėje teritorijoje).

Kaip matome, visų pedologinių, genetinių, valstybinių geologinių ir geomorfologinių, savivaldybių geomorfologinių, hidrografinių, herpetologinių ir zoologinių (nesuskirstytų į porūšius) draustinių tiksluose biologinės įvairovės objektai paprastai neįvardijami. Svarbu atkreipti dėmesį, kad herpetologinių ir zoologinių draustinių tarpe didelis procentas savivaldybių lygmens draustinių, kurių tikslai apskritai neįrašyti STK. Tai ir apsprendžia rezultatą. Kitų paminėtų draustinių tikslai įrašyti, bet juose neminimi biologinės įvairovės objektai. Valstybinių ir savivaldybių kraštovaizdžio, valstybinių hidrografinių draustinių tiksluose biologinės įvairovės objektai įvardijami retai. Kompleksinėse teritorijose esančių kraštovaizdžio, geologinių, hidrografinių draustinių tiksluose įvardinti biologinės įvairovės objektai dažnai yra perkelti iš tose teritorijose išskirtų Natura 2000 tinklo vietovių tikslų. Iš dalies tai lemia, kad didesnė dalis draustinių turi biologinės įvairovės išsaugojimo tikslus.

Botaninių, zoologinių, botaninių-zoologinių ir telmologinių draustinių absoliuti dauguma individualiuose steigimo tiksluose turi įvardytus biologinės įvairovės objektus. Šiuo požiūriu išsiskiria tik savivaldybių įsteigti draustiniai, daliai kurių STK iš viso nėra pateikiama jokių tikslų, todėl apibendrinant rezultatą į juos neatsižvelgiama.

Atlikus tolimesnį gamtos apsaugai skirtų ST tipų vertinimą pagal metodikoje aptartus teisės aktus, specialiojo teritorijų planavimo dokumentų rengimo praktiką ir individualius steigimo tikslus atrinkti ST rūšys (ar kompleksinių teritorijų funkcinio prioriteto zonos), kurias siūloma apskaityti kaip BĮST (2 lentelė).

2 lentelė. ST tipai ar funkcinio prioriteto zonos, kurias siūloma apskaityti kaip BĮST

ST rūšys, kompleksinių saugomų teritorijų funkcinio prioriteto zonos ar konkrečios atrinktos GPO teritorijos, kurias siūloma apskaityti kaip BĮST	
ST rūšys ar kompleksinių teritorijų funkcinio prioriteto zonos, kurias steigiant prioritetas nebuvo skiriamas biologinės įvairovės apsaugai ir kurių nesiūloma apskaityti kaip BĮST. Individualios šių rūšių ST ar kompleksinių saugomų teritorijų funkcinio prioriteto zonos, kuriose nustatytos saugomos biologinės įvairovės vertybės, potencialiai gali būti vėliau priskirtos KEAP (arba BĮST, jei biologinės įvairovės vertybių apsaugai numatoma skirti lygiavertį prioritetą kaip ir toms vertybėms, dėl kurių įsteigta ST) atlikus individualų vertinimą pagal sukonkretintus steigimo ekologinius kriterijus. Šiame vertinime apsiribota atranka pagal ST rūšis ar kompleksinių saugomų teritorijų funkcinio prioriteto zonos.	

Nr.	Saugomos sausumos teritorijos (atrinktos tik gamtos vertybių apsaugai skirtos ST)	LR Saugomų teritorijų įstatyme nurodyti steigimo tikslai (Pateikiami tik aktualūs į gamtos vertybių apsaugą orientuoti tikslai. ST tipo bendrieji tikslai pateikti pasvirusiu šriftu), saugomų objektų apibūdinimas	Komentariai dėl atitikimo ES biologinės įvairovės strategijos tikslams, kitų reglamentuojančių teisės aktų ir specialiojo planavimo praktikos
	Konservacinės apsaugos prioriteto teritorijos		
1	Rezervatai	<i>Išsaugoti tipišką arba unikalų gamtinį arba kultūrinį kraštovaizdį ir jame esančius paveldo objektus; išsaugoti vertingas natūralias ekosistemas, buveines, laukinių augalų, grybų ir gyvūnų rūšių genofondą.</i>	
1.1	Gamtiniai rezervatai (valstybiniai, valstybiniuose parkuose, biosferos rezervate, rezervatinė apyrbė)	Ypač vertingiems gamtinio kraštovaizdžio kompleksams išsaugoti	Gamtinių rezervatų steigimo tikslas yra bendro pobūdžio, tačiau iš bendrųjų visų rezervatų steigimo tikslų, kuriuose įvardinama biologinės įvairovės apsauga, nesunku atrinkti gamtinių rezervatų steigimo tikslus, nes pagal vertybių pobūdį rezervatai skirstomi tik į gamtinius ir kultūrinius. Tai leidžia teigti, kad gamtiniai rezervatai yra steigiami biologinės įvairovės išsaugojimui. Tą patį patvirtina specialiojo teritorijų planavimo praktika, individualūs steigimo tikslai.
2	Gamtiniai draustiniai (valstybiniai, savivaldybių, kompleksinėse teritorijose)	<i>Išsaugoti gamtos paveldo teritorinius kompleksus (vertybes), vietas; užtikrinti kraštovaizdžio ir biologinę įvairovę bei ekologinę pusiausvyrą; išsaugoti laukinių augalų, gyvūnų bei grybų buveines ir rūšis, genetiniu požiūriu vertingas jų populiacijas.</i>	
2.1	Geologiniai draustiniai	Žemės gelmių struktūrų, tipišku sluoksnių atodangų, uolienų ar fosilijų kompleksams saugoti	Šių draustinių objektas yra negyvoji gamta. Suformuluoti tikslai neleidžia teigti, kad šios ST yra skirtos biologinės įvairovės apsaugai. Bendruosiuose draustinių tiksluose įvardinta biologinės įvairovės apsauga, tačiau šiuo metu nebuvo galimybės įvertinti ar šis tikslas galioja šiai draustinių grupei.
2.2	Geomorfologiniai draustiniai	Tipiškiems bei unikaliems reljefo formų kompleksams saugoti	Remiantis tipiniais saugomų teritorijų apsaugos reglamentais*, miškų įstatymo nuostatomis** galima teigti, kad šie draustiniai išskiriami iš kitų, kuriuose prioritetas yra teikiamas biologinės įvairovės

2.3	Hidrografiniai draustiniai	Tipiškiems bei unikaliems hidrografinio tinklo elementų (upių, ežerų, tvenkinių) pavyzdžiams saugoti	apsaugai. Individualiuose šių draustinių tiksluose taip pat santykinai retai įrašomos biologinės vertybės. Dalis šių tikslų perkelta iš Natura 2000 vietovių tikslų. Dėl šios rūšies draustiniuose galiojančių reglamentų (miškų priskyrimo miško grupėms aprašas ***, Specialiųjų žemės naudojimo sąlygų įstatymas), kurie sudaro prielaidas nustatytų biologinių vertybių apsaugai, todėl biologinėmis vertybėmis pasižymintys draustiniai individualiai galėtų būti vertinami kaip potencialios KEAP.
2.4	Pedologiniai draustiniai	Natūraliems dirvožemiams saugoti	Pedologinių draustinių tikslai neleidžia teigti, kad šios saugomos teritorijos yra skirtos biologinės įvairovės apsaugai. Kita vertus, šie draustiniai steigti teritorijose kuriose istoriškai miškai nebuvo versti kitomis naudmenomis. Šis ekologinis atrankos kriterijus paprastai apsprendžia ir didesnę miškų biologinę įvairovę. Pedologiniuose draustiniuose taip pat paprastai išskiriama II miškų grupė**, kaip ir biologinės įvairovės apsaugai įsteigtuose draustiniuose. 70 % šių draustinių ploto patenka į Natura 2000 vietas. Išskirtinis šių draustinių bruožas yra tai, kad individualių teritorijų arba visas plotas priskiriamas Natura 2000 vietovėms, arba išvis nepriskiriamas. Nepriskirtų draustinių naudojimas yra reikšmingai paveikęs biologines, o taip pat tiksluose įvardytas vertybes. Siekiant užtikrinti šių draustinių tiksluose įvardytų vertybių apsaugą reikėtų keisti apsaugos režimą į griežtą. Griežtos apsaugos poreikis išskirtų Europos bendrijos buveinių apsaugai įvertintas tam skirtame šios ataskaitos skyriuje . Norint siūlyti apskaityti visus šiuos draustinius kaip BĮST, reikėtų reformuluoti šių ST tikslus, kad biologinės įvairovės apsaugai būtų teikiamas lygiavertis prioritetas arba jie turėtų būti vertinami kaip potencialios KEAP.
2.5	Botaniniai draustiniai (valstybiniai, valstybiniuose parkuose, biosferos rezervate)	Retoms bei nykstančioms laukinių augalų ir grybų rūšims bei jų bendrijoms ir buveinėms saugoti	Šie draustiniai yra skirti biologinės įvairovės apsaugai. Tai patvirtina specialiojo planavimo dokumentai ir individualūs steigimo tikslai.
2.6	Zoologiniai draustiniai (valstybiniai, valstybiniuose parkuose, biosferos rezervate)	Retoms bei nykstančioms laukinių gyvūnų rūšims, jų bendrijoms ir buveinėms saugoti	Šie draustiniai yra skirti biologinės įvairovės apsaugai. Tai patvirtina specialiojo planavimo praktika ir individualūs steigimo tikslai.
2.7	Botaniniai-zoologiniai draustiniai (valstybiniai, valstybiniuose parkuose, biosferos rezervate)	Retoms bei nykstančioms laukinių augalų, grybų ir gyvūnų rūšims, jų bendrijoms ar buveinėms saugoti	Šie draustiniai yra skirti biologinės įvairovės apsaugai. Tai patvirtina specialiojo planavimo praktika ir individualūs steigimo tikslai.
2.8	Genetiniai draustiniai	Genetinę vertę turinčioms laukinių augalų ir gyvūnų rūšių populiacijoms saugoti	Genetiniai draustiniai pradėti steigti siekiant įgyvendinti biologinės įvairovės konvenciją. Lietuvoje šios ST įsteigtos medžių rūšių genetinės įvairovės išsaugojimui. Genetinė įvairovė yra vienas iš biologinės įvairovės elementų, o jos palaikymui taikomos miškų atkūrimo medžiagos genetinės įvairovės užtikrinimo priemonės yra svarbus įrankis tol, kol miškai atkuriami juos sodinant. Dėl šios priežasties šie draustiniai pagal savo tikslą dera su ES biologinės įvairovės strategijos tikslais. Tačiau dėl genetinių draustinių taikomos priežiūros praktikos, juose galiojančios miškų grupių išskyrimo tvarkos*** prioritetas negali būti skiriamas platesnei buveinių ir rūšių apsaugai. Juose ribojamas ir naujų Natura 2000 teritorijų išskyrimas. Biologinės įvairovės apsaugos tikslai taip pat dažniausiai neįtraukti į šių draustinių steigimo tikslus. Dėl šių priežasčių siūloma netraukti genetinių draustinių į BĮST apskaitą.

2.9	Telmologiniai draustiniai (valstybiniai, valstybiniuose parkuose, biosferos rezervate)	Tipiškiems bei unikaliems pelkių kompleksams saugoti	Telmologinių draustinių objektas – gyvosios gamtos suformuotas kompleksas. Dauguma šių draustinių – pervadinti botaniniai ar botaniniai-zoologiniai draustiniai, kurie steigti biologinės įvairovės išsaugojimui, tačiau draustinių steigimo tikslas suformuotas labai bendro pobūdžio, kas neleidžia vienareikšmiškai konstatuoti, kad šie draustiniai steigti remiantis biologinės įvairovės kriterijais ir skirti jos išsaugojimui. Kita vertus specialiojo planavimo praktika patvirtina, kad šiose teritorijose prioritetas skiriamas biologinės įvairovės apsaugai. Absoliučios daugumos steigimo tiksluose įrašyti biologinės įvairovės objektai. Be to, telmologiniai draustiniai pasižymi didelėmis organinės anglies sankaupomis, kas sudaro prielaidas šias teritorijas apskaityti kaip BJST.
	<i>Kompleksiniai draustiniai</i>		
2.10	Kraštovaizdžio draustiniai	Vertingo gamtinio ir (ar) kultūrinio kraštovaizdžio vietovėms saugoti	Kraštovaizdžio draustinių priskyrimas kompleksiniams, o taip pat tikslė įvardinta teritorijos steigimo galimybė grynai kultūrinio kraštovaizdžio vietovių išsaugojimui leidžia konstatuoti, kad visos šios teritorijos automatiškai negali būti apskaitomos kaip BJST. Remiantis tipiniais saugomų teritorijų apsaugos reglamentais*, miškų įstatymo nuostatomis** galima teigti, kad šiuose draustiniuose išskiriamos kraštovaizdžio tvarkymo zonos, kuriose prioritetas yra teikiamas biologinės įvairovės apsaugai, tačiau jų santykinis plotas labai skiriasi. Dažnu atveju šios zonos patenka į Natura 2000 teritorijas, todėl kyla abejonių dėl likusių draustinių dalių priskyrimo BJST. Apie tai, kad dalis kraštovaizdžio draustinių buvo steigiami biologinės įvairovės išsaugojimui byloja ir individualūs steigimo tikslai. Atitinkamai galima daryti išvadą, kad pačių draustinių svarba biologinės įvairovės apsaugai gali smarkiai skirtis, todėl kiekviena teritorija turėtų būti vertinama individualiai dėl jos priskyrimo BJST.
3	Paveldo objektai	<i>Išsaugoti gamtos ir kultūros paveldo objektus; išsaugoti kraštovaizdžio ir biologinę įvairovę</i>	
3.1	Geologiniai	Išskirtinių dydžių rieduliai, uolos, smegduobės ir olos, tipiškos arba unikalios, moksliniu požiūriu vertingos atodangos, fosilijų ir mineralų radavietės	ST apsaugos objektas – negyvoji gamta
3.2	Geomorfologiniai	Išskirtinių dydžių ir išvaizdos reljefo formos: kalvos, gūbriai, atragiai, daubos, raguvas, dubakloniai ir kitos reljefo formos	ST apsaugos objektas – negyvoji gamta
3.3	Hidrogeologiniai	Išskirtinio debito ir ypatingų savybių šaltiniai ir versmės	ST apsaugos objektas – negyvoji gamta
3.4	Hidrografiniai	Išskirtinių dydžių rėvos, senvagės, salos, kriokliai ir kiti hidrografinio tinklo elementai	ST apsaugos objektas – negyvoji gamta
3.5	Botaniniai (saugomų rūšių augavietės)	Išskirtinio amžiaus, matmenų, formų ar dendrologiniu bei estetiniu požiūriu vertingi medžiai, krūmai, saugomų augalų ir grybų rūšių augavietės (buveinės), unikalios ir nykstančios augalų bendrijos, dendrologiniai rinkiniai, dendrologinę vertę turintys parkai ir skverai	Biologinės įvairovės išsaugojimo tikslus potencialiai atitinka tik dalis botaninių paveldo objektų - saugomų augalų ir grybų rūšių augavietės (buveinės), unikalios ir nykstančios augalų bendrijos. Tokių gamtos paveldo objektų yra tik 4.

3.6	Zoologiniai (saugomų rūšių radvietės)	Saugomų gyvūnų rūšių radvietės (veisimosi ir maitinimosi vietos), gyvūnų kolonijos, unikalūs paukščių lizdai, kitos gyvūnų veiklos retenybės	Biologinės įvairovės išsaugojimo tikslus potencialiai atitinka tik dalis zoologinių paveldo objektų - saugomų gyvūnų rūšių radvietės (veisimosi ir maitinimosi vietos). Tokių gamtos paveldo objektų yra tik 2, iš kurių 1 skirtas nesaugomai rūšiai, todėl jo siūloma neįtraukti į apskaitą.
	Kompleksinės saugomos teritorijos		Kompleksinės saugomos teritorijos neturėtų būti pilnai įtraukiamos į BJST apskaitą, tačiau atskiros jų dalys potencialiai galėtų būti apskaitomos.
4	Valstybiniai parkai	<i>Išsaugoti tipiškas arba unikalias ekosistemas; atkurti sunaikintus ir pažeistus gamtinius bei kultūrinius kompleksus ir objektus (vertybes)</i>	
	<i>Funkcinio prioriteto ir kraštovaizdžio tvarkymo zonos</i>		
4.1	Konservacinio prioriteto (gamtiniai rezervatai, botaniniai, zoologiniai, botaniniai-zoologiniai, telmologiniai draustiniai)		Žr. 1, 2 lentelės punktus
4.2	Ekosistemų atkūrimo prioriteto	Šios zonos išskyrimo tikslai ir principai nėra detalai apibrėžti.	Praktikoje išskiriamos ūkinės veiklos pažeistos teritorijos (daugiausia sausinti durpynai), kurios pasižymi tam tikromis gyvosios gamtos vertybėmis ir (arba) yra didesnio biologinės įvairovės požiūriu svarbaus komplekso sudėtinė dalis. Ekosistemų atkūrimo teritorijas, kurios potencialiai gali prisidėti prie biologinės įvairovės išsaugojimo, anglies sąkaupų išsaugojimo ar užtikrina jungtis tarp įsteigtų BJSTSG siūloma apskaityti kaip prisidedančias prie ES biologinės įvairovės strategijos tikslų.
4.3	Kito funkcinio prioriteto zonos	Funkcinio prioriteto zonų išskyrimo principai ir tikslai nėra detalai apibrėžti	Pagal funkcinio prioriteto zonų išskyrimo praktiką galima teigti, kad, kaip ir nusako zonų pavadinimai (ekologinės apsaugos, rekreacinio, ūkinio (žemės, miškų, vandenių) ir kito funkcinio prioriteto), jose prioritetas nėra skiriamas biologinės įvairovės apsaugai. Atitinkamai jose buvo išskiriamos ir KTZ pagal tipinius saugomų teritorijų apsaugos reglamentus*. Situacija kiek keitėsi po natūralių pievų ir Europos bendrijos svarbos buveinių ir rūšių radviečių inventorizacijos, bet dėl didelės situacijų įvairovės šios zonos turėtų būti vertinamos individualiai dėl priskyrimo BJST.
5	Biosferos stebėsenos (monitoringo) teritorijos	<i>Sukurti reprezentatyvią kompleksinės ekologinės stebėsenos (monitoringo) sistemą – stebėti, kontroliuoti, prognozuoti gamtinių sistemų pokyčius; garantuoti gamtinių kompleksų apsaugą</i>	Tipiniai ST reglamentai* kelia klausimų dėl biosferos stebėsenos teritorijose skiriamo prioriteto biologinės įvairovės apsaugai – joms galioja tos pačios nuostatos kaip ir geologiniams, geomorfologiniams ir hidrografiniams draustiniams.
5.1	Biosferos rezervatai	Įgyvendinti tarptautinę biosferos pokyčių stebėsenos (monitoringo) programą ir atlikti gamtosaugos eksperimentus reprezentaciniuose natūraliuose gamtinių zonų kompleksuose bei juos supančiose teritorijose	
	<i>Funkcinio prioriteto ir kraštovaizdžio tvarkymo zonos</i>		

5.1.1	Konservacinio prioriteto (gamtiniai rezervatai, botaniniai, zoologiniai, botaniniai-zoologiniai, telmologiniai draustiniai)		Žr. 1, 2 lentelės punktus
5.1.2	Ekosistemų atkūrimo prioriteto		Žr. 4.2 lentelės punktą
5.1.3	Kito funkcinio prioriteto zonos		Žr. 4.3 lentelės punktą
5.2	Biosferos poligonai	Vykdyti nacionalinę ir regioninę aplinkos stebėseną (monitoringą) ypatingą geoekologinę svarbą turinčiose teritorijose	Visi biosferos poligonai buvo įsteigti po 2004 m. suteikiant nacionalinių saugomų teritorijų statusą Natura 2000 vietovėms, atrinktomis pagal ekologinius atrankos kriterijus. Atitinkamai visiems biosferos poligonams suformuluoti detalūs steigimo tikslai. Tuo remiantis jie turėtų būti apskaitomi kaip BĮST, nors tipinių ST reglamentai* gali kelti tam tikrų klausimų dėl šių teritorijų traktavimo ir vertybių apsaugos užtikrinimo.
5.2.1	Konservacinio prioriteto (gamtiniai rezervatai, botaniniai, zoologiniai, botaniniai-zoologiniai, telmologiniai draustiniai)		Žr. 1, 2 lentelės punktus
5.2.2	Ekosistemų atkūrimo prioriteto		Žr. 4.2 lentelės punktą
5.2.3	Kitos funkcinio prioriteto zonos		Žr. 4.3 lentelės punktą
	Atkuriamosios bei ekologinės apsaugos prioriteto teritorijos		
6	Atkuriamieji ir genetiniai sklypai		
6.1	Atkuriamieji sklypai	Atkuriamieji sklypai steigiami valstybinėje žemėje uogynų, grybų, vaistažolynų, gyvūnijų, durpynų, požeminio vandens ir kitiems atsinaujinantiems ištekliams atkurti ir pagausinti. Jie steigiami gamtos ištekliams atkurti reikalingam laikotarpiui.	Atkuriamųjų sklypų tikslų formulavimas turi ryškų utilitarinį aspektą, kuris akivaizdžiai prasilenkia su įsteigtų teritorijų individualiais tikslais – paukščių rūšių veisimosi ar migracijos vietų išsaugojimu. Jais remiantis įsteigtos teritorijos galėtų būti apskaitytos kaip BĮST.
6.2	Genetiniai sklypai	Genetinių sklypų steigimo tikslas yra išsaugoti veiklai reikalingos genetinės medžiagos išteklius.	Genetinių sklypų nėra išskirta.
6.3.	Ekologinės apsaugos zonos	<i>Išsaugoti saugomų bei geoekologiškai svarbių gamtinio ir kultūrinio kraštovaizdžio kompleksų ar objektų (vertybių) aplinką, izoliuoti juos nuo neigiamo veiklos poveikio</i>	

6.3.1	Bendrosios ekologinės apsaugos zonos	Pajūrio, požeminio vandens vandenviečių, paviršinių vandens telkinių apsaugos zonos, intensyvaus karsto žemės	Šios teritorijos pagal jų steigimo tikslus nėra skirtos biologinės įvairovės apsaugai. Bendrosios ekologinės apsaugos zonos išskiriamos neatsižvelgiant į svarbą BĮ vertybėms ar į ekosistemų ribas. Dėl tos priežasties jų indėlis išsaugant biologinę įvairovę skirtingose šių zonų dalyse reikšmingai skiriasi ir visas zonų plotas neturėtų būti apskaitomas kaip KEAP. Atskiros šių zonų dalys potencialiai galėtų būti išskiriamos kaip tam tikras biologines vertybes palaikančios ar migracijai sąlygas sudarančios teritorijos, tačiau jų ribos turėtų būti individualiai išskiriamos pagal BĮ vertybių ekologinius poreikius.
6.3.2	Buferinės apsaugos zonos	Valstybinių rezervatų, valstybinių parkų ir valstybinių draustinių, paveldo objektų buferinės apsaugos zonos	Buferinės apsaugos zonų tikslai (vizualinės, cheminės taršos ir kt.) yra bendro pobūdžio aplinkos išsaugojimo tikslai. Konkrečių ST buferinės apsaugos zonų įtraukimas į BĮST sąrašą turėtų būti analizuojamas atskirai atsižvelgiant į tai ar joms bus suformuluoti biologinės įvairovės išsaugojimo tikslai. Dalis buferinės apsaugos zonų potencialiai galėtų patekti į jungtis tarp BĮST teritorijų ir apskaitomos kaip KEAP.
	Gamtinis karkasas	Sukurti vientisą gamtinio ekologinio kompensavimo teritorijų tinklą, užtikrinantį kraštovaizdžio geoekologinę pusiausvyrą ir gamtinius ryšius tarp saugomų teritorijų, sudaryti prielaidas biologinei įvairovei išsaugoti; sujungti didžiausią ekologinę svarbą turinčias buveines, jų aplinką bei gyvūnų ir augalų migracijai reikalingas teritorijas; Biologinės įvairovės apsaugai gamtinio karkaso teritorijose gali būti išskiriamas ekologinis tinklas, jungiantis didžiausią bioekologinę svarbą turinčias buveines, jų aplinką bei gyvūnų ir augalų migracijos koridorius.	Ekologinis tinklas pilnai atliepia BĮSTSG minimą Natura 2000 tinklo vietovių jungčių poreikį, tačiau šiuo metu jis tebėra koncepcijos lygmenyje. Nėra patvirtintų ribų, reglamentų. LR teritorijos 2002 m. bendrajame plane buvo pateikta ekologinio tinklo koncepcija, kuri buvo vėliau detalizuota Alytaus, Tauragės ir Panevėžio apskrčių bendruosiuose planuose. Svarbu atkreipti dėmesį, kad nuo šios ekologinio tinklo versijos parengimo reikšmingai pasipildė duomenys apie Europos bendrijos svarbos buveines, ir rūšis, saugomų teritorijų sąrašas, todėl reikalinga atlikti Natura 2000 tinklo vietovių ir į jas nepatenkančių ST jungčių poreikio vertinimą ir juo remiantis pasiūlyti ekologinio tinklo ribas, jas patvirtinti, suformuluoti tinklo dalių apsaugos tikslus ir priemones. Kitos gamtinio karkaso dalys, kurių ribos šiuo metu detalizuojamos savivaldybių bendruosiuose planuose, yra per daug bendro pobūdžio ir todėl neatitinka ekologinių atrankos kriterijų. Jų reglamentas taip pat nesudaro prielaidų formuoti išskirtinėmis biologinėmis vertybėmis pasižyminčioms teritorijoms.

* 2004 m. LR Vyriausybės patvirtintų tipinių saugomų teritorijų apsaugos reglamentų (<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.239586/asr>) 16.1 punkte nurodoma, kad bendrojo apsauginio ūkininkavimo kraštovaizdžio tvarkymo zona (III grupės miškai) „nustatoma miškuose, esančiuose vandenviečių, kurortų, intensyvaus karsto apsaugos, buferinės apsaugos ir vizualinės apsaugos zonos, geologiniuose, geomorfologiniuose, hidrografiniuose, kultūriniuose draustiniuose, biosferos monitoringo teritorijose, taip pat kraštovaizdžio draustinių dalyse, kuriose nėra biologinių vertybių. 16.2 punkte nurodoma, kad specializuoto apsauginio ūkininkavimo kraštovaizdžio tvarkymo zona, nustatoma apsauginiuose miškuose, esančiuose rezervatų apsaugos zonos, vandens telkinių, laukų ir miško masių apsaugos zonos, taip pat geologinių, geomorfologinių, hidrografinių, kultūrinių, kraštovaizdžio draustinių dalyse. Tų pačių nuostatų 19.1 punkte nurodoma, kad ekosistemas saugančios agrarinės teritorijos – tai žemės ūkio teritorijos, kuriose yra saugomų ar saugotinų biotos objektų, esančios botaniniuose, zoologiniuose, botaniniuose-zoologiniuose, taip pat kraštovaizdžio draustiniuose. Kituose draustinių tipuose tokių zonų išskyrimas nenumatytas, kas apriboja galimybes juose užtikrinti gyvosios gamtos vertybių apsaugą. Tokios tipinių saugomų teritorijų apsaugos reglamentų nuostatos leidžia teigti, kad geologiniuose, geomorfologiniuose bei hidrografiniuose draustiniuose, o taip pat biosferos monitoringo teritorijose biologinės įvairovės išsaugojimui griežtesnis apsaugos režimas negali būti suteikiamas, taigi tam nėra teikiamas prioritetas.

**Miškų įstatymo 3 straipsnyje nurodoma, kad: II grupės ekosistemų apsaugos miškai – kraštovaizdžio, telmologinių, pedologinių, botaninių, zoologinių, botaninių-zoologinių draustinių miškai ar jų dalys, priešeroziniai miškai. Ūkininkavimo tikslas – išsaugoti arba atkurti miško ekosistemas ar atskirus jų komponentus. III grupės (apsauginiai) miškai – genetinių, geologinių, geomorfologinių, hidrografinių, kultūrinių draustinių ar jų dalių, kultūrinių rezervatų miškai, atkuriamųjų ir genetinių sklypų, miško sėklinių medynų, laukų apsauginiai, apsaugos zonų miškai. Ūkininkavimo tikslas – formuoti

produktyvius medynus, galinčius atlikti dirvožemio, oro, vandens, žmogaus gyvenamosios aplinkos apsaugos funkcijas. Ten pat yra nuostata, kad miškus miškų grupėms priskiria Aplinkos ministerija, vadovaudamasi Vyriausybės nustatyta tvarka ir normatyvais.

***Pagal 2015 m. LR vyriausybės patvirtiną miškų priskyrimo miškų grupėms tvarkos aprašą, sudaromos prielaidos numatyti II miškų grupę miškuose, saugomų teritorijų specialiojo teritorijų planavimo dokumentais priskirtuose kraštovaizdžio, telmologiniams, pedologiniams, botaniniams, zoologiniams, botaniniams-zoologiniams draustiniams arba jų dalims ar kitų rūšių draustinių dalims, kuriose randamos ir saugomos gyvosios gamtos vertybės. Šios nuostatos nederą su tebegaliojančių tipinių saugomų teritorijų apsaugos reglamentų nuostatomis.

Kaip matome, saugomų teritorijų rūšių, kurios galėtų būti apskaitomos kaip BĮST ar KEAP, atranka nėra lengva ir nekelianti klausimų. Atranką apsunkina ST rūšių bendrųjų tikslų ir individualių steigimo tikslų formulavimo praktika – bendro pobūdžio formuluotės, pagal kurias ne visada lengva atskirti kuriose ST ar funkcinio prioriteto zonose prioritetas yra skiriamas biologinės įvairovės apsaugai ir saugomų teritorijų kompleksiskumas, kuomet tikslai formuluojami visai teritorijai, tačiau atskiroms funkcinio prioriteto zonoms galioja skirtingi prioritetai ir apsaugos reglamentai. Atlikta atranka pagal ST rūšis leidžia apytiksliai įvertinti išeities pozicijas, tačiau tikslesnei atrankai reikėtų individualiai įvertinti visas ST (ir funkcinio prioriteto zonas) pagal detalizuotus ekologinius kriterijus (saugomų rūšių populiacijos dydį ar santykinį dydį, saugomų buveinių ar bendrijų užimamą plotą ir (ar) kitus rodiklius), kurie būtų vieningi (BĮST ir KEAP teritorijų atrankos kriterijai potencialiai gali skirtis) tiek steigiamų teritorijų atrankai, tiek jau esamų vertinimui ir sudarytų objektyvų pagrindą BĮST ir KEAP apskaitai.

Mažiausiai klausimų dėl atitikties BĮSTSG ekologiniams atrankos kriterijams kelia Natura 2000 tinklo vietovės ir Europos bendrijos svarbos teritorijos, kur BAST dar neįsteigtos. Pagal saugomų teritorijų kadastro duomenis apskaičiuotas Natura 2000 tinklo vietovių ir Europos bendrijos svarbos teritorijų (neįsteigtų BAST) bendras užimamas plotas Lietuvoje (be jūros) sudaro **13,5 %** (3 lentelė).

3 lentelė. Natura 2000 tinklo vietovių ir Europos bendrijos svarbos teritorijų (dar neįsteigtų BAST) bendras užimamas plotas Lietuvoje (neįskaičiuojant jūros akvatorijos).

	Skaicius	Plotas (ha)	LT dalis (%)
PAST	82	565006	8,7
BAST	299	279794	4,3
Europos bendrijos svarbos teritorijos (neįsteigtos BAST)	265	446726	6,8
Bendras plotas, kurį užima šios teritorijos Lietuvoje		879993	13,5

Siekiant apskaičiuoti bendrą BĮST plotą buvo sukirsti Natura 2000 tinklo (įskaitant Europos bendrijos svarbos teritorijas, kuriose BAST dar neįsteigtos) vietovių ir nacionalinių ST erdviniai duomenys ir apskaičiuoti persidengiantys bei nepersidengiantys plotai (3 pav.) rankos kriterijus atitinkantys ST tipai gali prisidėti prie bendro BĮST ploto (už Natura 2000 tinklo ribų esančios ST dalys), bet taip pat įvertinti skirtingų ST rūšių ploto santykinę dalį Natura 2000 tinkle. Konteksto suvokimui įtraukti ir Natura 2000 tinklo vietovių plotai kultūriniuose draustiniuose.

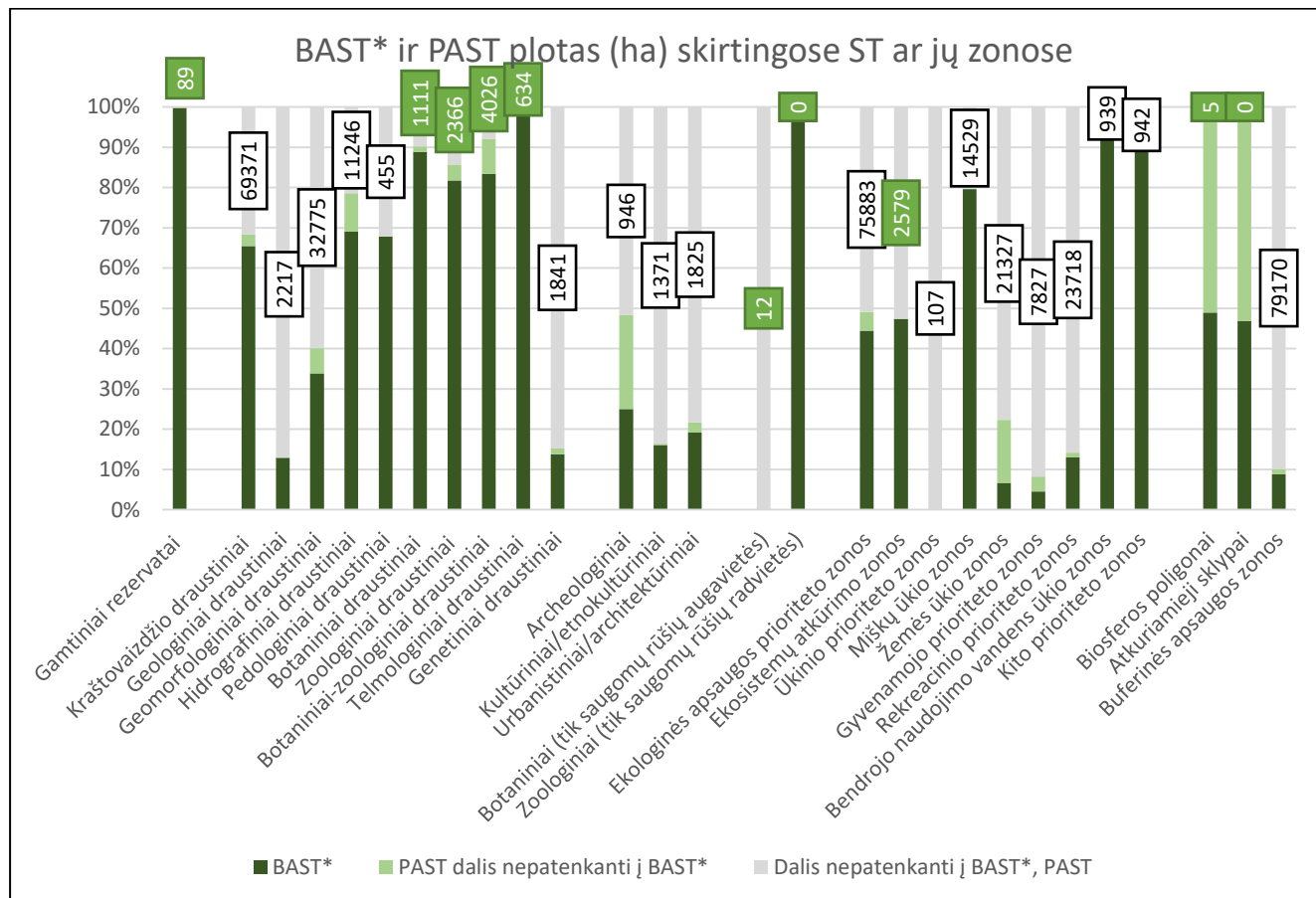
Kaip matome, ekologinius atrankos kriterijus atitinkančiais laikomų ST tipų plotas už Natura 2000 tinklo vietovių ribų yra nedidelis – sudaro apie 11 tūkst. ha, arba kiek mažiau kaip **0,2 %** Lietuvos teritorijos.

Iš paveiksle pateikiamų duomenų taip pat matome, kad gamtiniai rezervatai, botaniniai, botaniniai-zoologiniai ir telmologiniai draustiniai, zoologiniai gamtos paveldo objektai (saugomų rūšių radvietės), biosferos poligonai ir atkuriamieji sklypai didžiąja dalimi (>90 %) patenka į Natura 2000 vietovių tinklą. Didžiąja dalimi patenka ir bendrojo naudojimo vandens ūkio bei kito funkcinio prioriteto zonos.

Reikšmingą dalį (60–90 % ploto) Natura 2000 tinklo vietovės sudaro ir kraštovaizdžio, hidrografiniuose, pedologiniuose ir zoologiniuose draustiniuose, o taip pat miškų ūkio funkcinio prioriteto zonose. Atsižvelgiant į tai, kad pagal ST rūšių steigimo tikslus ir individualius steigimo tikslus pastarosios ST (išskyrus zoologinius draustinius) nepriskirtos BĮST, galima daryti prielaidą,

kad didžioji biologinei įvairovei svarbių plotų dalis tokiu būdu pateko į BĮST apskaitą. Tą prielaidą patvirtina ir tų ST rūšių individualių teritorijų biologinių vertybių (pagal BIGIS, Biomon ir SRIS duomenų bazes) pasiskirstymo dėsningumai, akivaizdžiai pastebimi (su pavienėmis išimtimis) peržiūrint erdvinis duomenis.

Apie 50 % ploto Natura 2000 tinklo vietovės užima ekologinės apsaugos ir ekosistemų atkūrimo funkcinio prioriteto zonose, o taip pat archeologiniuose draustiniuose.

3 pav. ST rūšių (taip pat funkcinio prioriteto zonų) dalis Natura 2000 tinklo vietovėse ir už jų ribų.

* – į BAST apskaitą įtrauktos ir Europos bendrijos svarbos teritorijos, kuriose BAST dar neįsteigtos.

** – į biosferos poligonų plotą neįtrauktas Kuršių marių biosferos poligonas, kuriame išskirtų funkcinio prioriteto zonų plotas priskirtas prie atitinkamų zonų. Grafike pateikiami skaičiai nurodo už BAST* ir PAST ribų esantį ST tipo ar zonos plotą (ha). Žaliame fone išskirti plotai tų ST tipų, kurie laikomi atitinkančiais ekologinius atrankos kriterijus.

Mažiausiai (apie 10 % ploto) Natura 2000 tinklo vietovės užima geologiniuose ir genetiniuose draustiniuose, gyvenamosios paskirties ir rekreacinio funkcinio prioriteto, buferinės apsaugos zonose.

BĮST plėtros kontekste svarbu aptarti tas ST rūšis ar funkcinio prioriteto zonas, kurios nepriskirtos prie atitinkančių ekologinius kriterijus, tačiau pasižymi dideliu Natura 2000 plotu: kraštovaizdžio, hidrografiniai, pedologiniai draustiniai, kompleksinių teritorijų miškų ūkio, bendrojo naudojimo vandens ūkio ir kito funkcinio prioriteto zonos. Tai gali būti apspręsta toliau išvardytų priežasčių.

○ Atrenkant šių rūšių teritorijas taikyti kriterijai yra glaudžiai susiję su biologine įvairove, pvz. raiškus reljefas ir hidrografiniai komponentai apsprendžiantys abiotinių sąlygų įvairovę ir ekotonų gausą, mažas ūkinės veiklos poveikis, istoriškai nepakitęs teritorijos naudojimas (turimais duomenimis

visuomet buvęs miškas) ir (ar) teritorijos reglamentavimas sudarė prielaidas biologinės įvairovės vertybių išlikimui ar atsiradimui.

- Atrenkant kai kurias šių rūšių teritorijas taikyti ir biologinės įvairovės kriterijai, tačiau jie ne visada atspindi individualiuose steigimo tiksluose, o taip pat įstatymais apibrėžiamuose steigimo tiksluose.
- Atrenkant Natura 2000 teritorijas prioritetas skirtas jau įsteigtoms ST, kas supaprastino šio tinklo vietovių steigimo procedūras.
- Bendrojo naudojimo vandens ūkio bei kito funkcinio prioriteto zonų didelės dalies įtraukimą į Natura 2000 tinklo vietas apsprendė viena specifinė teritorija – Kuršių marių biosferos poligonas, kuriame išskirtos didelio ploto funkcinio prioriteto zonos.

Siekiant preliminarai įvertinti, ar nebuvo padaryta reikšmingų klaidų atrenkant BĮST teritorijas buvo palygintas Europos bendrijos svarbos natūralių buveinių ir rūšių buveinių santykinis plotas BĮST teritorijose ir neįtrauktose ST dalyse (4 lentelė).

4 lentelė. Europos bendrijos svarbos buveinių ir rūšių buveinių santykinis plotas į BĮST sąrašą neįtrauktose ST ir BĮST užimamame plote.

	Bendras plotas nepatenkantis į atrinktas BĮST, ha	EB svarbos buveinių ir rūšių buveinių plotas, ha	EB svarbos buveinių ir rūšių buveinių santykinė dalis, %
<i>Draustiniai</i>	117863,8	7738,8	6,6
Geologiniai	2216,8	59,9	2,7
Geomorfologiniai	32766,6	1329,2	4,1
Hidrografiniai	11246,4	728,0	6,5
Pedologiniai	454,5	3,3	0,7
Genetiniai	1841,5	608,3	<u>33,0</u>
Kraštovaizdžio	69338,0	5010,0	7,2
<i>GPO</i>	224,9	82,0	<u>36,4</u>
<i>Buferinės apsaugos zonos</i>	79168,2	1934,1	2,4
<i>Funkcinio prioriteto zonos</i>	144645,6	7343,6	5,1
Bendrojo naudojimo vandens ūkio zona	387,0	25,1	6,5
Kito funkcinio prioriteto zona	867,6	9,9	1,1
Ekologinės apsaugos funkcinio prioriteto zona	75882,4	2583,7	3,4
Gyvenamoji zona	7827,1	42,8	0,5
Rekreacinio funkcinio prioriteto zona	23718,4	3009,4	<u>12,7</u>
Ūkinio funkcinio prioriteto zona	107,5	0,0	0,0
Miškų ūkio zona	14529,0	742,0	5,1
Žemės ūkio zona	21326,7	930,7	4,4
BĮST	891439	396113	44,4

Vidutinis Europos bendrijos svarbos natūralių buveinių ir rūšių buveinių santykinis plotas BĮST teritorijose yra 44,4 %. Daugumoje neįtrauktų į BĮST apskaitą saugomų teritorijų ar jų dalių šių buveinių santykiniai plotai yra akivaizdžiai mažesni. Tai leidžia teigti apie santykinai mažesnę jų svarbą Europos bendrijos svarbos biologinėms vertybėms. Iš bendro konteksto išsiskiria į BĮST

neįtraukti gamtos paveldo objektai, kuriuose Europos bendrijos svarbos natūralių buveinių ir rūšių buveinių santykinis plotas siekia 37,3 %. Šių objektų priskyrimą BĮST tikslinga individualiai įvertinti pagal detalizuotus ekologinius atrankos kriterijus, nors dėl mažo ploto tai neturės pastebimos įtakos bendram BĮST plotui. Taip pat išsiskiria genetiniai draustiniai (33 %). Šiuo metu Lietuvoje laikomasi pozicijos, kad šios rūšies draustiniai neturėtų būti susieti su EB svarbos rūšių ir buveinių, o taip pat nacionalinių saugomų biologinių vertybių apsauga, nes tai nedera su pagrindiniu šių draustinių steigimo tikslu. Tačiau potencialiai šios teritorijos galėtų atlikti tiek ūkiniu požiūriu vertingos medžių genetinės medžiagos, tiek biologinės įvairovės (plačiąja prasme) išsaugojimo funkcijas, ką iliustruoja santykinai didelė biologinėmis vertybėmis pasižyminčių plotų dalis. Tikslinga detaliau išanalizuoti ir išdiskutuoti šių draustinių galimą įtraukimą į BĮST ir priežiūros tvarkos pakoregavimo galimybes.

Iš kitų draustinių didžiausiu santykiu Europos bendrijos svarbos natūralių buveinių ir rūšių buveinių plotu pasižymi kraštovaizdžio ir hidrografiniai draustiniai ar jų dalys (atitinkamai 7,2 ir 6,5 %). Dėl aptinkamų didelių skirtumų pagal biologinių požiūriu vertingų teritorijų plotą šiuos draustinius tikslinga individualiai įvertinti pagal detalizuotus ekologinius steigimo kriterijus. Pirminę biologinės įvairovės požiūriu vertingiausių teritorijų atranką gali palengvinti tvarkymo planuose išskiriamų kraštovaizdžio tvarkymo zonų analizė (vertinimo metu visų ST, kurioms parengti specialieji planai, kraštovaizdžio tvarkymo zonų erdviniai duomenys nebuvo prieinami). Didelį MEK, ŽEK, VEK zonų procentą turintys draustiniai (ar jų dalys) potencialiai gali pasižymėti vertybėmis, dėl kurių galėtų būti priskirti BĮST. Likusius draustinius, kurie atitiktų KEAP kriterijus (jei pastarieji skirtųsi nuo BĮST kriterijų), tikslinga būtų apskaityti KEAP kategorijoje.

Apibendrinant galima teigti, kad pagal apibrėžtą vertinimo metodiką apskaičiuotas bendras BĮST plotas yra 891 439 ha – 13,7 % Lietuvos teritorijos (be jūros). Tai plotas, kurį pagal dabar turimus duomenis galime laikyti atitinkančiu ekologinius atrankos kriterijus ir atskaitos tašku planuojant BĮST ir KEAP plėtrą pagal ES biologinės įvairovės strategijoje įvardintus tikslus.

Svarbu pabrėžti, kad šiame vertinime nebuvo atliekamas individualus ST atitikties ekologiniams kriterijams vertinimas. Siekiant tikslesnės apskaitos, ST turėtų būti individualiai įvertintos pagal sukonkretintus ekologinius ST steigimo kriterijus, kurie leistų aktualizuoti ST apsaugos tikslus pagal turimą naujausią informaciją apie biologinę įvairovę ir apsaugos poreikį šalyje. Prioritetą reikėtų skirti už Natura 2000 tinklo esančioms ST ar jų dalims. Tokia analizė leistų atmesti teritorijas, kurios pagal šią bendro pobūdžio atranką priskirtos BĮST, bet individualiai vertinant potencialiai neatitiktų ekologinių atrankos kriterijų (pvz.: Degsnės botaninis draustinis, skirtas brandaus maumedyno apsaugai ar Trakėnų telmologinis draustinis, kurio tik 11 % sudaro pelkė, panašią dalį dengia dirbtinės dangos, o likusioje dalyje dominuoja dirbami mineraliniai dirvožemiai). Taip pat potencialiai leistų atrinkti individualias teritorijas, kurios šios atrankos nebuvo priskirtos BĮST.

2.2 Atitiktis efektyvaus valdymo kriterijams

Apsaugos tikslų formulavimas

BĮSTSG principus atitinkantys apsaugos tikslai iki Natura 2000 tinklo vietovių steigimo nebuvo ir negalėjo būti formuluojami, nes buvo orientuotasi į gamtos apsaugą apskritai. Kaip jau aptarta ankstesniame skyriuje, didžioji dalis nacionalinių ST neturi ir pakankamai detalių steigimo tikslų, kurie sudarytų prielaidas biologinės įvairovės apsaugos tikslų formulavimui, tačiau turi gana detalius teritorijų planavimo dokumentus.

BAST apsaugos tikslai buvo formuluojami jas steigiant. 2022 m. gegužės 5 d. duomenimis buvo įsteigta 299 BAST, kurių bendras plotas – 279 817 ha. Tačiau formuluojant steigimo tikslus nebuvo apibrėžti Europos bendrijos svarbos buveinių ir rūšių geros būklės kriterijai. Pastarieji pradėti

formuluoti tik 2021 m. ir dar nėra parengti visiems buveinių tipams. BĮSTSG apsaugos tikslams keliamus reikalavimus atitinka tik tų BAST apsaugos tikslai, kuriuose įvardintoms Europos bendrijos buveinėms ir rūšims yra parengti ir vietovėms pritaikyti geros būklės kriterijai. Vertinimo metu tokių BAST buvo 22 (5 lentelė).

PAST steigimo metu buvo nurodomos tik prioritetinės rūšys, o apsaugos tikslai kartu su vietovėms patikslintais geros būklės kriterijais pradėti formuluoti 2021 m. 2022 m. gegužės 5 d. tokius apsaugos tikslus turėjo 13 PAST (5 lentelė). Jas galime laikyti atitinkančiomis apsaugos tikslų buvimo kriterijų. Visoms Natura 2000 vietovėms apsaugos tikslus tikimasi suformuluoti per artimiausią dešimtmetį. Tai leistų šias teritorijas priskirti prie atitinkančių vieną iš efektyvaus valdymo kriterijų.

5 lentelė. Teritorijos, kurioms suformuluoti apsaugos tikslai atitinkantys BĮSTSG apibrėžtus principus.

	Teritorijų skaičius	Teritorijų plotas (ha)
BAST	22	11520
PAST	13	36837
ST	0	0
Iš viso	35	48357

Apsaugos priemonių planavimas

Teritorijoms, kurių apsaugos tikslai yra pasiekti, turėtų būti numatomos buveinių ir rūšių geros būklės palaikymo, o kurių tikslai nepasiekti – pasiekimo priemonės. Pagal šalyje galiojančius teisės aktus apsaugos priemonės ir jų efektyvumo vertinimo programa yra strateginių planavimo dokumentų – gamtotvarkos planų sudėtinės dalys. Tokie dokumentai pagal aplinkos ministro patvirtintą ir kelis kartus tikslintą gamtotvarkos planų rengimo aprašą²⁸ Lietuvoje rengiami nuo 2007 m. Visuose gamtotvarkos planuose buvo įvardijami plano tikslai, priemonės, kiek mažiau dėmesio skiriama monitoringui ir priemonių peržiūros, efektyvumo (įskaitant ir patirtus kaštus) vertinimui. Galima teigti, kad gamtotvarkos planai iš esmės patenkina keliamus reikalavimus, tik turėtų būti daugiau dėmesio skiriama priemonių peržiūros ir efektyvumo vertinimo programai. Taip pat turėtų būti užtikrinta gamtotvarkos plano tikslų ir priemonių sąsaja su teritorijos apsaugos tikslais. Pagal VSTT pateiktus duomenis iš viso parengta ir patvirtinta 111 gamtotvarkos planų, parengta, bet nepatvirtinta – 113 gamtotvarkos planų. Planų galiojimo laikotarpis yra 10 metų ir juos tvirtina aplinkos ministras. 64 teritorijų gamtotvarkos planai jau nustojo galioti. Iš jų 4 teritorijoms parengti nauji planai, o 5 teritorijoms – tvarkymo programos, kurios taip pat detalčiau aptariamos šiame skyriuje. Absoliuti dauguma minėtų dokumentų yra rengti Natura 2000 tinklo vietovėms ar jų dalims. Tik 1 patvirtintas gamtotvarkos planas rengtas ST, kuri yra už šio tinklo ribų.

Mažas parengtų ir dar mažesnis patvirtintų gamtotvarkos planų skaičius rodo, kad šių planavimo dokumentų rengimo ir įgyvendinimo praktika nėra sėkminga. Pagrindinės priežastys – sudėtinga struktūra ir ilgos derinimo, tvirtinimo procedūros.

Saugomoms teritorijoms būdingų apsaugos problemų sprendimui gali būti pasitelkiamos ir tikslinės programos. Jos skirtos visoms ar daliai saugomų teritorijų, kuriuose nustatyta ta pati problema. Tikslinės programos saugomoms teritorijoms yra parengtos tik dvi (Kurtuvėnų ir Gražutės regioninių parkų pelkių buveinių tvarkymui). Jos potencialiai galėtų būti taikomos BĮST apsaugos priemonių

²⁸ LR aplinkos ministro įsakymas dėl reikalavimų gamtotvarkos plano turinio aprašui patvirtinimo
<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.247664/asr>

formulavimui, tačiau reikėtų siekti, kad dėl orientacijos į vieną ar kelias problemas nenukentėtų holistinis teritorijos vertinimas tiek priemonių planavimo, tiek efektyvumo kontrolės laikotarpiu. Apibrėžtas tikslinių programų turinys²⁹ stokoja sąsajų su biologinių vertybių apsaugos tikslais, beje, ne visos jos rengiamos išimtinai biologinei įvairovei išsaugoti, o taip pat priemonių efektyvumo vertinimo ir priemonių peržiūros programos, tačiau rengiant šias dvi programas šios spragos nebuvo paliktos. Tikslinga atitinkamai pakoreguoti ir reikalavimus turiniui. Tikslinės programos rengiamos ne ilgesniam kaip 6 m. laikotarpiui ir jas tvirtina Valstybinės saugomų teritorijų tarnybos direktorius, kas apsprendžia spartesnį jų parengimą.

Pagal savo turinį į gamtotvarkos planus panašūs saugomų rūšių apsaugos veiksmų planai. Iki šiol jie buvo rengiami konkrečiai rūšiai išsaugoti. Šių dokumentų pagrindinis trūkumas, kad pagal rengimo aprašą³⁰ planai apima tik priemonių įgyvendinimo stebėseną. Priemonių efektyvumo monitoringo programa nėra šių dokumentų sudėtinė dalis. Žinoma, monitoringas gali būti planuojamas atskirose programose, tačiau tiesioginių sąsajų nebuvimas apsunkina priemonių efektyvumo vertinimą ir reikiamų patikslinimų diegimą. Kitas trūkumas susijęs su tuo, kad rengiant veiksmų planus visas dėmesys buvo skiriamas vienai rūšiai, kas gali lemti neigiamą priemonių poveikį kitoms teritorijose esančioms vertybėms ar ekosisteminėms paslaugoms. Saugomų rūšių apsaugos veiksmų planai rengiami 2–3 m. laikotarpiui ir tvirtinami Valstybinės saugomų teritorijų tarnybos direktoriaus. Šiuo metu galioja daugiau kaip keturios dešimtys veiksmų planų. Šie dokumentai dėl jų paprastesnio parengimo ir tvirtinimo yra palankiau nei gamtotvarkos planai vertinami saugomų teritorijų direkčių specialistų.

Be gamtotvarkos ir rūšių apsaugos veiksmų planų skubiai reikalingų apsaugos priemonių įgyvendinimui yra rengiamos tvarkymo programos. Turinio, rengimo ir tvirtinimo (tvirtina Valstybinės saugomų teritorijų tarnybos direktorius) prasme tai daug paprastesnis dokumentas, kuriame numatomos apsaugos priemonės. Tačiau šis dokumentas neatitinka BĮSTSG reikalavimų, nes jame nėra priemonių peržiūros, efektyvumo vertinimo programos ir daugelio kitų svarbių teritorijos analizės komponentų. Atitinkamai nepažeidžiant BĮSTSG nuorodų šis dokumentas galėtų būti rengiamas tik kaip gamtotvarkos planą papildantis dokumentas pasibaigus jo galiojimui ar kt. panašiais atvejais. Nuo 2010 m. tvarkymo programos yra parengtos 29 vietovėms ar jų dalims, kurioms nerengti gamtotvarkos planai.

Tais atvejais, kai BĮST yra miško žemėje, kaip alternatyva gamtotvarkos planams galėtų būti rengiami vidinės miškotvarkos projektai – miškų ūkio veiklos planai, tačiau juos rengiant turėtų būti atliekama analizė ir atitinkamai pateikiama informacija, kuri yra reikalinga efektyviam teritorijų valdymui užtikrinti. Pagal šiuo metu galiojančią tvarką³¹ šie dokumentai gali tik integruoti gamtotvarkos planuose numatytas priemones.

Apsaugos priemonės taip pat numatomos ir specialiojo teritorijų planavimo dokumentuose – planavimo schemose, kurias sudaro ribų planai ir tvarkymo planai. Šie dokumentai, vertinant pagal BĮSTSG, negali užtikrinti efektyvaus valdymo, nes apsaugos priemonių planavimui šie dokumentai nėra pritaikyti – neapima priemonių detalizavimo, kaštų, efektyvumo vertinimo programos ir kt. svarbių dalių, būdingų strateginio planavimo dokumentams. Kita vertus, šių planavimo dokumentų pagalba įgyvendinamos tokios apsaugos priemonės kaip ST išorinių ar jų funkcinio prioriteto zonų

²⁹ LR Vyriausybės nutarimas dėl Saugomų teritorijų strateginio planavimo dokumentų rengimo ir tvirtinimo tvarkos aprašo patvirtinimo

<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.235113?jfwid=32wf87e6>

³⁰ LR aplinkos ministro įsakymas dėl saugomų rūšių apsaugos planų rengimo ir tvirtinimo tvarkos aprašo patvirtinimo

<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.374504/nnCyHzeVFP>

³¹ LR Aplinkos ministro įsakymas dėl miškų tvarkymo schemų ir vidinės miškotvarkos projektų rengimo taisyklių patvirtinimo

<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.282270/asr>

ribų keitimas, tačiau optimaliu atveju keitimo poreikis pirmiausia turėtų būti numatytas strateginio planavimo dokumentuose remiantis naujausia informacija, tinkamai išanalizavus poreikį, kt.

Galima konstatuoti, kad nėra nusistovėjusios vieningos ir pastovios apsaugos priemonių planavimo dokumentų rengimo praktikos, kuri užtikrintų valdymo efektyvumą, kaip apibrėžiama BĮSTSG. Šių dokumentų, kuriuose numatomos apsaugos priemonės, gausa ir turinio įvairovė galbūt palengvina priemonių įgyvendinimą, tačiau gali apsunkinti jų efektyvumo vertinimą.

Valdymo efektyvumo vertinimas

Lietuvoje ST valdymo efektyvumo vertinimas buvo atliktas 2004–2005 m. įgyvendinant Phare programos projektą „Valstybinės saugomų teritorijų tarnybos institucijų gebėjimų stiprinimas ir valdymo modernizavimas“, tačiau vėliau sistemingi vertinimai pagal pastovią metodiką, padedantys tobulinti ST sistemos valdymą, nebuvo atliekami.

Apibendrinant atitikties BĮSTSG efektyvaus valdymo kriterijams vertinimą galima konstatuoti, kad šiuo metu saugomų teritorijų atranka pagal valdymo efektyvumo kriterijus yra sunkiai įgyvendinama ir mažai prasminga, nes ST apsaugos tikslų formulavimas, priemonių planavimas ir valdymo efektyvumo vertinimas šiuo metu sparčiai evoliucionuoja. Svarbu užtikrinti, kad remiantis sukaupta patirtimi, BĮSTSG rekomendacijomis būtų sukurta ir įdiegta funkcionali valdymo efektyvumo vertinimo sistema.

2.3 Atitiktis steigimo formalizavimo kriterijams

Remiantis BĮSTSG galime teigti, kad nacionalinės ST gali būti priskiriamos prie atitinkančių steigimo formalizavimo kriterijus. BAST ir PAST taip pat atitinka kriterijus, nes dėl jų priimtas sprendimas pagal LR Saugomų teritorijų įstatymo 24 straipsnio 5 punkto nuostatas: vietovė yra LR saugomoje teritorijoje, reikiamą apsaugą garantuoja vietovei taikomos įstatymų ir kitų teisės aktų nuostatos, teritorijų planavimo dokumentų sprendiniai, su žemės savininkais ar valdytojais sudarytos apsaugos sutartys. Atitiktis šiems reikalavimams užtikrinama atliekant vietovės apsaugos lygio įvertinimą ir parengiant atitinkamą pažymą. Tačiau Europos bendrijos svarbos teritorijos, dėl kurių toks sprendimas nėra priimtas, neatitinka ST steigimo formalizavimo kriterijų ir negali būti apskaitomos kaip BĮST.

Remiantis aukščiau pateikta informacija atrinktos tos ekologinius kriterijus atitinkančios BĮST, kurios atitinka ir steigimo formalizavimo kriterijus (6 lentelė).

6 lentelė. BĮSTSG ekologinius ir steigimo formalizavimo kriterijus atitinkančių teritorijų užimamas plotas Lietuvoje (be jūros teritorijos).

	ST skaičius	ST plotas (ha)	LT dalis (%)
ST atitinkančios ekologinius steigimo kriterijus	<i>nevertinta</i>	403153	6,2
BAST	299	279794	4,3
PAST	82	565006	8,7
Bendras užimamas plotas neskaitant persiklojimų:	<i>nevertinta</i>	788478	12,1

Kaip matome, nors Europos bendrijos svarbos teritorijų didelė dalis dar nepaskelbtos BAST, dėl jų persidengimo su PAST ir ST turime tik nežymiai mažesnę steigimo ekologinius ir formalizavimo kriterijus atitinkančių teritorijų bendrą plotą (**12,1 %** LT teritorijos) nei tik ekologinius kriterijus atitinkančių BĮST.

2.4 KEAP potencialas

Be ST, įskaitant Natura 2000 tinklo vietas, ataskaitoje siekta įvertinti ir potencialų KEAP indėlį siekiant ES biologinės įvairovės strategijoje įvardintų tikslų. Atrinktos KEAP, kurios turi didžiausią potencialą. Svarbu atkreipti dėmesį, kad **KEAP ekologiniai atrankos kriterijai potencialiai skirti nuo įvardinamų ST steigimo kriterijuose, todėl juos tikslinga suformuluoti prieš pradėdant konkrečių KEAP atranką.**

○ Kertinės miško buvinės (KMB) ir potencialios KMB (PKMB)

KMB koncepcija gyvuoja nuo 1990 m. ir yra moksliskai pagrįsta jų svarba biologinės įvairovės apsaugai miškuose. KMB atranka atliekama pagal apibrėžtus biologinius, kraštovaizdžio elementus ir indikatorines rūšis, kas apsprendžia sisteminių nuoseklumą ir kokybę. Daugumoje KMB ir PKMB yra ar gali susiformuoti Europos bendrijos svarbos buvinės, kas ne tik sudaro prielaidas ekologinių atrankos kriterijų atitikčiai, bet ir palengvina apsaugos tikslų formulavimą ir priemonių parinkimą.

KMB teritorijų duomenys yra reguliariai atnaujinami ir pateikiami miškų kadastro duomenų bazėje. KMB apskaitymo kaip KEAP potencialą mažina santykinai nedidelis jų dydis – (mažiausios KMB yra mažesnės nei 1 aras, mediana – 1,78 ha). Dėl tos priežasties vertinant potencialą buvo atrinktos didesnės kaip 0,5 ha ploto KMB ir PKMB. 2021 m. birželio mėn. duomenimis jų plotas šalyje atitinkamai buvo 20 581 ir 4 389 ha, kas bendrai sudaro 0,38 % LT (7 lentelė).

7 lentelė. Kertinių ir potencialių kertinių miško buvinių pasiskirstymas BĮST steigimo ekologinius kriterijus atitinkančiose teritorijose ir už jų ribų, Europos bendrijos svarbos buvinėse ir pagal žemės nuosavybės formą.

			KMB plotas (ha)	KMB (%)	PKMB plotas (ha)	PKMB (%)
Valstybinėje žemėje	BĮST steigimo ekologinius kriterijus atitinkančiose teritorijose	Europos bendrijos svarbos buveinėse ir rūšių buveinėse	9768,4	47,5	1589,7	36,3
		Už Europos bendrijos svarbos buveinių ir rūšių buveinių ribų	1479,4	7,2	352,6	8,0
	Už BĮST steigimo ekologinius kriterijus atitinkančių teritorijų ribų	Europos bendrijos svarbos buveinėse ir rūšių buveinėse	4173,0	20,3	575,6	13,1
		Už Europos bendrijos svarbos buveinių ir rūšių buveinių ribų	2840,3	13,8	691,1	15,8
Privačioje žemėje	BĮST steigimo ekologinius kriterijus atitinkančiose teritorijose	Europos bendrijos svarbos buveinėse ir rūšių buveinėse	444,0	2,2	284,4	6,5
		Už Europos bendrijos svarbos buveinių ir rūšių buveinių ribų	316,6	1,5	95,0	2,2
	Už BĮST steigimo ekologinius kriterijus atitinkančių teritorijų ribų	Europos bendrijos svarbos buveinėse ir rūšių buveinėse	631,7	3,1	359,9	8,2
		Už Europos bendrijos svarbos buveinių ir rūšių buveinių ribų	930,4	4,5	436,9	10,0
Iš viso BĮST steigimo ekologinius kriterijus atitinkančiose teritorijose			12008,4	58,3	2321,7	52,9
Iš viso už BĮST steigimo ekologinius kriterijus atitinkančių teritorijų ribų			8575,5	41,7	2063,5	47,1
Iš viso			20584,0	100	4389,2	100

Kaip matome, už BĮST steigimo ekologinius kriterijus atitinkančių teritorijų ribų yra 8 576 ha (42 %) KMB ir 2 064 ha (47 %) PKMB. Tai sudaro **0,16 % LT ploto**. Didžioji KMB dalis yra valstybiniuose miškuose, kas palengvintų KEAP steigimo formalizavimą. Iš jų du trečdaliai (4 173 ha, **0,06 %, kartu su PKMB – 0,07 % LT teritorijos**) – Europos bendrijos svarbos natūraliose buveinėse. Didesnė santykinė į atrinktas saugomas teritorijas nepatenkanti ir už Europos bendrijos svarbos buveinių ribų esančių KMB ir PKMB dalis nustatyta privačioje žemėje. Tai rodo didesnę ūkinės veiklos neigiamą poveikį.

KMB ir PKMB Lietuvoje neturi teisinės apsaugos. Ji paremta savanorišku miškų ūkių sertifikavimu. Pagal nacionalinį FSC miškų valdymo standartą³² KMB tarp kitų saugomų ar saugotinių objektų įtraukiami į ekosistemų reprezentatyvius plotus, kuriuose nevykdomi miško kirtimai. Sertifikatas galioja 5 metus. Kol kas sertifikuotų miškų plotas didėja ir nėra ūkių atsisakiusių atnaujinti sertifikatus, bet tokia galimybė visada išlieka. Taip pat išlieka galimybė pakeisti vienus reprezentatyvius plotus kitais, todėl siekiant KMB ir PKMB apskaityti tiek kaip KEAP, tiek kaip BĮST būtina užtikrinti ilgalaikę jų apsaugą, kaip apibrėžiama BĮSTSG.

○ **Pagal nacionalinį FSC (Forest Stewardship Council) miškų valdymo standartą³³ sertifikuotų miškų ekosistemų reprezentatyvūs plotai.**

Reprezentatyvūs plotai – ne mažiau kaip 10 % miškų valdymo vieneto sudarantys plotai, kuriuose nevykdomi miško kirtimai (kirtimai galimi tik masinio ligų plitimo ar stichinės nelaimės atveju pritarus ekspertų komisijai). Standarte apibrėžiami plotų išskyrimo prioritetai apima ST, KMB, saugomų paukščių rūšių lizdines teritorijas, Europos bendrijos svarbos natūralias buveines, saugomų rūšių radvietes ir kt. Kadangi reprezentatyvūs plotai išskiriami pagal biologines vertybes, tai sudaro prielaidas atrankai pagal ekologinius kriterijus, apsaugos tikslų ir priemonių formulavimui.

Lietuvoje 2022 m. kovo mėn. buvo 1 267 tūkst. ha sertifikuotų miškų (1 109 tūkst. ha valdomi Valstybinių miškų urėdijos ir 158 tūkst. ha – privačių savininkų), taigi reprezentatyvūs plotai turėtų sudaryti ne mažiau kaip **126,7 tūkst. ha (1,94 % LT teritorijos)**. Vertinimo metu nebuvo prieinami erdviniai reprezentatyvių plotų duomenys, todėl nebuvo galimybės tiksliau įvertinti kokia dalis šių plotų patektų į BĮST ekologinius steigimo kriterijus atitinkančias teritorijas, KMB, PKMB.

○ **Pelkės ir šaltiniai.**

Šios ekosistemos yra svarbios tiek biologinės įvairovės, tiek organinės anglies išsaugojimui, todėl jų atranka pagal ekologinius kriterijus turėtų būti vykdoma atsižvelgiant į abu šiuos aspektus. Pelkių apsaugos reglamentavimas, apibrėžtas LR specialiųjų žemės naudojimo sąlygų įstatyme, ir nepalankių sąlygų apspręstas ribotas ūkinis naudojimas sudaro prielaidas jų apsaugai. Vertinimui naudoti [dar nepaskelbti pelkių ir šaltinių erdviniai duomenys](#). Pelkių iš šaltinių duomenys vertinimui buvo apjungti, nes jiems galioja tas pats reglamentas. Atrinktos >0,5 ha ploto teritorijos (atskiri plotai, kurie nutolę vienas nuo kitos per mažiau kaip 10 m buvo apskaitomi kaip vienas vienetą). Jos sudaro 117 171,5 ha (1,8 % LT teritorijos, 8 lentelė).

³² Lietuvos nacionalinis FSC miškų valdymo standartas, 2020
<https://preferredbynature.org/lt/file/29917/download?token=cOOZqH6q>

³³ Lietuvos Respublikos specialiųjų žemės naudojimo sąlygų įstatymas
<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/46c841f290cf11e98a8298567570d639/asr>

8 lentelė. Pelkių ir šaltinių pasiskirstymas BĮST steigimo ekologinius kriterijus atitinkančiose teritorijose ir už jų ribų, Europos bendrijos svarbos buveinėse ir pagal žemės nuosavybės formą.

			Pelkių ir šaltinių plotas (ha)	Pelkių ir šaltinių (%)
Valstybinėje žemėje	BĮST steigimo ekologinius kriterijus atitinkančiose teritorijose	Europos bendrijos svarbos buveinėse ir rūšių buveinėse	45300,59	38,7
		Už Europos bendrijos svarbos buveinių ir rūšių buveinių ribų	10342,3	8,8
	Už BĮST steigimo ekologinius kriterijus atitinkančių teritorijų ribų	Europos bendrijos svarbos buveinėse ir rūšių buveinėse	10599,11	9,0
		Už Europos bendrijos svarbos buveinių ir rūšių buveinių ribų	17610,8	15,0
Privačioje žemėje	BĮST steigimo ekologinius kriterijus atitinkančiose teritorijose	Europos bendrijos svarbos buveinėse ir rūšių buveinėse	2791,322	2,4
		Už Europos bendrijos svarbos buveinių ir rūšių buveinių ribų	2976,3	2,5
	Už BĮST steigimo ekologinius kriterijus atitinkančių teritorijų ribų	Europos bendrijos svarbos buveinėse ir rūšių buveinėse	5327,88	4,5
		Už Europos bendrijos svarbos buveinių ir rūšių buveinių ribų	22223,2	19,0
Iš viso BĮST steigimo ekologinius kriterijus atitinkančiose teritorijose			61410,5	52,4
Iš viso už BĮST steigimo ekologinius kriterijus atitinkančių teritorijų ribų			55761,0	47,6
Iš viso			117171,5	100

Už BĮST steigimo ekologinius kriterijus atitinkančių teritorijų ribų yra beveik pusė išskirtų pelkių ir šaltinių ploto (**0,85% LT teritorijos**). Tačiau tai daugiausia mažesni masyvai nei patenkantys į atrinktas BĮST teritorijas ir jų pažeidimo mastas dėl sausinimo ar kitų hidrologinių pertvarkymų apsprendžia daug mažesnę santykinę Europos bendrijos svarbos buveinių plotą. Didžiausią potencialą atitikti KEAP ekologinius atrankos kriterijus turėtų valstybinėje ir privačioje žemėje išskirtos pelkės ir šaltiniai, kuriuose nustatytos Europos bendrijos svarbos buveinės (tokie plotai sudaro 15 926 ha arba **0,24 % LT teritorijos**) su besiribojančiais pelkių ir šaltinių plotais, kuriuose nėra išskirtos natūralios pelkinės buveinės, bet kurios turėtų būti įtrauktos, kad apimtų kiek galima pilnesnes ekosistemas ir taip būtų sudarytos prielaidos jų išsaugojimui. 2023 m. įsigaliojus naujam specialiųjų žemės naudojimo sąlygų pelkių ir šlapynių duomenų rinkiniui Specialiųjų žemės naudojimo sąlygų įstatyme numatytas reglamentas bus taikomas kelis kartus didesniame plote nei šiuo metu. Plėtros ir reglamentavimo užtikrinimo požiūriu nėra didelio skirtumo tarp valstybinės ir privačios žemės KEAP potencialo. Tačiau pelkių ekosistemų hidrologinės sąlygas neabejotinai lengviau būtų užtikrinti (dažnu atveju reikalinga jas atkurti) tose ekosistemose, kuriose didesnę dalį sudaro valstybinė žemė.

○ **Natūralios pievos ir ganyklos.**

Tai itin svarbūs biologinei įvairovei kraštovaizdžio elementai. Dauguma jų yra išskirta upių salpose. Specialiųjų žemės naudojimo sąlygų įstatyme apibrėžtas apsaugos reglamentas užtikrina bazinę apsaugą nuo suarimo ir sausinimo, bet vertybių palaikymui dažniausiai reikalingas ekstensyvus naudojimas.

[Neoficialiame specialiųjų žemės naudojimo sąlygų duomenų rinkinyje](#) pateikiami pievų ir ganyklų erdviniai duomenys apima 131 667 tūkst. ha. Siekiant įvertinti jų potencialą KEAP išskyrimui buvo atrinktos >1 ha ploto pievos ir ganyklos (atskiri pievų plotai, kurie nutolę vienas nuo kitos per mažiau kaip 10 m buvo apskaitomi kaip vienas vienetas). Tokie plotai sudaro 131 667 ha (2 % LT teritorijos). Tik 27 % jų išskirta BĮST steigimo ekologinius kriterijus atitinkančiose teritorijose. Už jų ribų esantis plotas sudaro **1,48 % LT teritorijos** (9 lentelė). Dauguma (84 %) šių pievų ir ganyklų yra privačioje žemėje. Tai padidina jų naudojimo, kuris svarbus šių ekosistemų biologinių vertybių išsaugojimui, (taip pat ir netinkamo) tikimybę, todėl reglamentų laikymosi vykdymo kontrolė yra labai svarbi. 33 % (**0,48 % LT teritorijos**) – Europos bendrijos svarbos buveinės ir rūšių buveinės. Tai sudaro prielaidas KEAP atrankai pagal ekologinius kriterijus ir apsaugos tikslų formulavimui.

9 lentelė. Natūralių pievų ir ganyklų pasiskirstymas BĮST steigimo ekologinius kriterijus atitinkančiose teritorijose ir už jų ribų, Europos bendrijos svarbos buveinėse ir pagal žemės nuosavybės formą.

			Pievų ir ganyklų (>1 ha) plotas (ha)	Pievų ir ganyklų (>1 ha) %
Valstybinė žemė	BĮST steigimo ekologinius kriterijus atitinkančiose teritorijose	Europos bendrijos svarbos buveinėse ir rūšių buveinėse	9713,1	7,4
		Už Europos bendrijos svarbos buveinių ir rūšių buveinių ribų	4495,4	3,4
	Už BĮST steigimo ekologinius kriterijus atitinkančių teritorijų ribų	Europos bendrijos svarbos buveinėse ir rūšių buveinėse	5331,3	4,0
		Už Europos bendrijos svarbos buveinių ir rūšių buveinių ribų	9713,5	7,4
Privati žemė	BĮST steigimo ekologinius kriterijus atitinkančiose teritorijose	Europos bendrijos svarbos buveinėse ir rūšių buveinėse	11927,5	9,1
		Už Europos bendrijos svarbos buveinių ir rūšių buveinių ribų	9145,8	6,9
	Už BĮST steigimo ekologinius kriterijus atitinkančių teritorijų ribų	Europos bendrijos svarbos buveinėse ir rūšių buveinėse	26150,0	19,9
		Už Europos bendrijos svarbos buveinių ir rūšių buveinių ribų	55191,1	41,9
Iš viso BĮST steigimo ekologinius kriterijus atitinkančiose teritorijose			35281,9	26,8
Iš viso už BĮST steigimo ekologinius kriterijus atitinkančių teritorijų ribų			96386,0	73,2
Iš viso			131667,8	100

○ **Rekreaciniai miškai**

II B miškų grupės rekreaciniuose miškuose draudžiami plynieji pagrindiniai miško kirtimai, o gamtinės brandos nepasiekusiuose medynuose – atvejiniai pagrindiniai kirtimai. Šių ribojimų požiūriu rekreaciniai miškai nesiskiria nuo II A grupės ekosistemų apsaugos miškų, išskiriamų gamtiniuose draustiniuose. Tai lemia brandesnių medynų formavimąsi ir daro juos vertingesniais biologinės įvairovės apsaugos požiūriu lyginant su III ar IV miško grupių miškais. Tačiau, skirtingai nei draustinių miškuose, rekreaciniuose nėra draudžiami atvejiniai pagrindiniai kirtimai Europos bendrijos svarbos buveinėse, saugomų bendrijų augavietėse, saugomų rūšių radvietėse, siekiama formuoti ir išsaugoti rekreacinę miško aplinką, įrengiama įvairi rekreacinė infrastruktūra. Tai apsunkina kai kurių biologinių vertybių išsaugojimą, tačiau neapriboja galimybių ieškoti rekreacinių ir biologinės įvairovės apsaugos kompromisų.

Rekreacinių miškų bendras plotas Lietuvoje sudaro beveik 55 tūkst. hektarų. Rekreacinių miškų masyvai gali siekti daugiau kaip tūkstantį hektarų, o mažiausi išskirti ploteliai yra vos kelių arų. Siekiant atrinkti ekologiškai prasmingas teritorijas rekreacinių miškų KEAP potencialas apskaičiuotas įtraukiant didesnius kaip 0,5 ha ploto rekreacinius miškus (atskiri miškų plotai, kurie nutolę vienas nuo kitos per mažiau kaip 10 m buvo apskaitomi kaip vienas vienetas). Tokie plotai sudaro 54 872 ha arba **0,84 % LT teritorijos** (10 lentelė). Absoliuti dauguma (95 %) yra už BĮST steigimo ekologinius kriterijus atitinkančių teritorijų ribų. 77 % – valstybinėje žemėje, kas palanku formalizuojant KEAP steigimą. Už BĮST steigimo ekologinius kriterijus atitinkančių teritorijų ribų esančiuose rekreaciniuose miškuose penktadalį sudaro Europos bendrijos svarbos buveinių ir rūšių buveinių plotai. Didžioji jų dalis – valstybinėje žemėje. Šie rekreaciniai miškai, **užimantys 0,14 % LT teritorijos**, turi didžiausią potencialą atitikti KEAP ekologinius atrankos kriterijus, tačiau turėtų būti užtikrinama jų vertybių ilgalaikė apsauga. Esamas reglamentas ilgalaikės apsaugos neužtikrina. Svarstyтина galimybė rekreacinius miškus suskirstyti zonomis į kurias įeitų ne viena teritorija. Tokioms zonomis galėtų būti formuluojami bendri apsaugos tikslai, kas sudarytų prielaidas dalinei Europos bendrijos svarbos buveinių lokalizacijos kaitai išsaugant bendrą tiksluose įvardintą plotą.

10 lentelė. Rekreacinių miškų pasiskirstymas BĮST steigimo ekologinius kriterijus atitinkančiose teritorijose ir už jų ribų, Europos bendrijos svarbos buveinėse ir pagal žemės nuosavybės formą.

			Rekreacinių miškų (>0,5 ha) plotas (ha)	Rekreacinių miškų (>0,5 ha) %
Valstybinė žemė	BĮST steigimo ekologinius kriterijus atitinkančiose teritorijose	Europos bendrijos svarbos buveinėse ir rūšių buveinėse	877,5	1,6
		Už Europos bendrijos svarbos buveinių ir rūšių buveinių ribų	1090,1	2,0
	Už BĮST steigimo ekologinius kriterijus atitinkančių teritorijų ribų	Europos bendrijos svarbos buveinėse ir rūšių buveinėse	9120,4	16,6
		Už Europos bendrijos svarbos buveinių ir rūšių buveinių ribų	33219,5	60,5
Privati žemė	BĮST steigimo ekologinius kriterijus atitinkančiose teritorijose	Europos bendrijos svarbos buveinėse ir rūšių buveinėse	188,5	0,3
		Už Europos bendrijos svarbos buveinių ir rūšių buveinių ribų	495,5	0,9
	Už BĮST steigimo ekologinius kriterijus atitinkančių teritorijų ribų	Europos bendrijos svarbos buveinėse ir rūšių buveinėse	1103,4	2,0
		Už Europos bendrijos svarbos buveinių ir rūšių buveinių ribų	8777,1	16,0
Iš viso BĮST steigimo ekologinius kriterijus atitinkančiose teritorijose			2651,6	4,8
Iš viso už BĮST steigimo ekologinius kriterijus atitinkančių teritorijų ribų			52220,3	95,2
Iš viso			54871,9	100

○ Krašto apsaugos objektų įtakos zonos.

Krašto apsaugos objektų įtakos zonos, išskirtos specialiųjų žemės naudojimo sąlygų duomenų bazėje, labai skiriasi savo svarba biologinei įvairovei. Dauguma teritorijų neatitiktų net ir minimaliems ekologiniams atrankos kriterijams. Tik kelios teritorijos, kuriose yra karinių pratybų poligonai ir jose vykdoma veikla palaiko pionierines buveines, bei kai kurias rūšis galėtų būti individualiai vertinamos dėl galimo jų įtraukimo į KEAP teritorijas. Teritorijose galiojantis reglamentas nesudaro prielaidų vertybių apsaugai, todėl kiekvienai atrinktai teritorijai turėtų būti rengiami gamtotvarkos planai ir sudaromos apsaugos sutartys pagal kurias būtų užtikrintas reikiamas teritorijų naudojimas. Tai pasiekti gali būti sudėtinga, juolab, kad tai sunkiai sekasi užtikrinti krašto apsaugos objektų įtakos zonose įsteigtose ST.

○ Šiaurės Lietuvos karstinis regionas

Šiaurės Lietuvos karstinis regionas yra suskirstytas į keturias žemės grupes pagal karstinių smegduobių skaičių 100 hektarų. 4 grupės žemėje numatyti biologinės įvairovės apsaugai reikšmę turintys apribojimai – natūralios žemės dangos (pievų ir miškų) palaikymas. Tačiau didžioji šios grupės žemės dalis patenka į BĮST steigimo ekologinius kriterijus atitinkančias teritorijas, o likusios žemės didesnė dalis – į Pasvalio miesto teritoriją, todėl šiaurės Lietuvos karstinis regionas laikytinas neturinčiu KEAP plėtros potencialo.

2.5 Griežtai saugomų BĮST potencialas

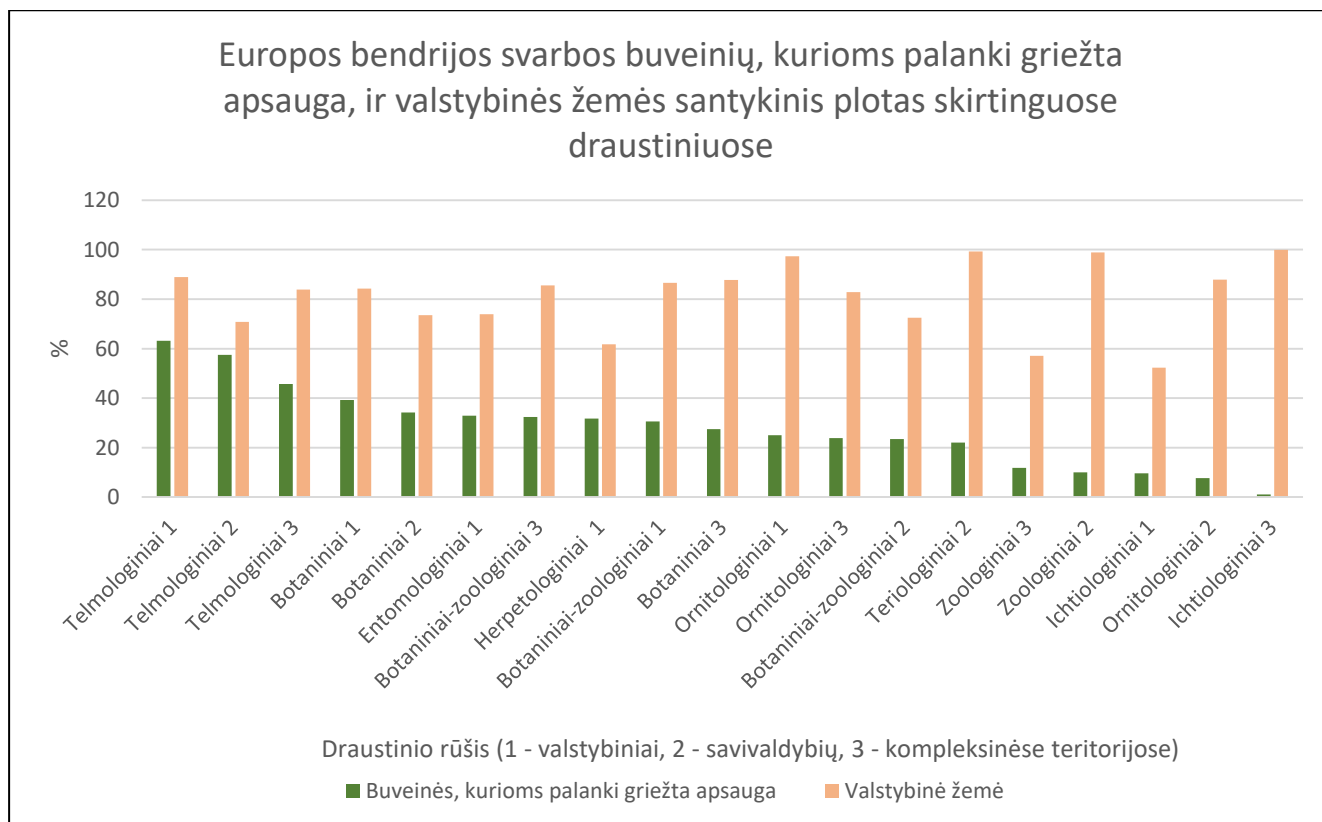
Remiantis BĮSTSG pateikiamu apibrėžimu iš ekologinius ir formalizavimo kriterijus atitinkančių BĮST (4 lentelė) atrinktos griežtai saugomos teritorijos ir apskaičiuotas jų bendras plotas (11 lentelė).

11 lentelė. Griežtai saugomų teritorijų bendras plotas Lietuvos teritorijoje.

Saugoma teritorija	ST skaičius	ST plotas (ha)	LT dalis (%)
Gamtiniai rezervatai (valstybiniai, valstybiniuose parkuose, biosferos rezervate, rezervatinė apyrbė)	40	40988	0,6

Kaip matome, gamtinių rezervatų bendras plotas yra nedidelis – sudaro tik 0,6 % Lietuvos sausumos teritorijos ploto.

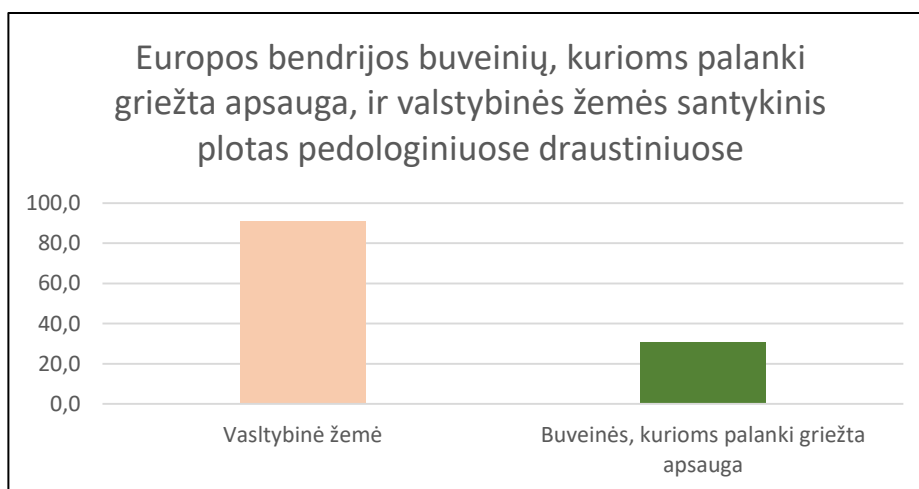
Kitos ST, kurių apsaugos režimas yra artimiausias griežtai apsaugai yra draustiniai. Ne visų rūšių draustiniai vienodai palankūs griežtos apsaugos įvedimui. Europos bendrijos svarbos buveinių, kurioms palanki griežta apsauga, santykiniai plotai parodo kokių tipų draustiniuose tikslinga numatyti griežtą apsaugą (4 pav.). Kaip matome, pagal buveinių santykinį plotą tinkamiausi griežtai apsaugai būtų telmologiniai draustiniai, o taip pat valstybiniai botaniniai draustiniai. Šių draustinių bendras plotas yra 40 649 ha (**0,6 %** LT ploto). Juose (neskaitant savivaldybių telmologinių draustinių) valstybinė žemė sudaro kiek daugiau kaip 80 % ploto. Santykinai mažas privačios žemės plotas sąlygoja lengvesnį apsaugos reglamento griežtinimą. Telmologiniai draustiniai taip pat pasižymi didelėmis organinės anglies sankaupomis. Tokioms teritorijoms saugoti BĮSTSG rekomenduojama griežta apsauga.

4 pav. Europos bendrijos svarbos buveinių, kurioms palanki griežta apsauga, ir valstybinės žemės santykinis plotas skirtinguose draustiniuose.

Bendras rezervatų, rezervatinių apyrbų ir draustinių, kuriuose tikslinga numatyti griežtą apsaugą, plotas sudarytų **1,25 %** šalies teritorijos.

Pedologiniai draustiniai pagal steigimo tikslus nepriskirti BĮST, tačiau steigimo tikslų įgyvendinimui yra būtina griežta apsauga. Atitinkamai tie draustiniai, kuriuose nustatytos biologinės įvairovės vertybės ir įsteigtos BAST, įvertinti kaip potencialios KEAP teritorijos, kuriose griežta apsauga prisidėtų prie esamų biologinės įvairovės vertybių išsaugojimo ir naujų formavimosi (5 pav.). Tokių draustinių plotas sudaro 960,3 ha arba **0,015 %** šalies teritorijos.

5 pav. Europos bendrijos svarbos buveinių, kurioms palanki griežta apsauga, ir valstybinės žemės santykinis plotas pedologiniuose draustiniuose, kuriose nustatytos biologinės įvairovės vertybės ir įsteigtos BAST.

Siekiant, kad griežtos apsaugos BĮST sudarytų ne mažiau kaip 10 % šalies ploto, reikalinga individuali potencialių teritorijų atranka pagal BĮSTSG nurodomus kriterijus. Toks vertinimas yra numatytas kitose LITPA's projekto etapuose atsižvelgiant į biologinių vertybių būklės, apsaugos poreikio, reprezentatyvumo kriterijus.

Atsižvelgiant į tai, kad pagal [nacionalinį FSC miškų valdymo standartą sertifikuotų miškų ekosistemų reprezentatyviuose plotuose negali būti vykdoma ūkinė veikla](#), tikslinga įvertinti jų įtraukimo į griežtai saugomų teritorijų apskaitą galimybes. Šio vertinimo metu reprezentatyvių plotų erdviniai duomenys nebuvo prieinami, todėl nebuvo galimybės atlikti šių plotų potencialo vertinimo.

3. Išvados ir rekomendacijos

- Sudėtinga ir integrali LR saugomų teritorijų sistema apima ne tik biologinės įvairovės apsaugai skirtas teritorijas. Pagal Saugomų teritorijų įstatymą, kuriame apibrėžti ST rūšių steigimo tikslai, ir STK duomenis, kuriuose pateikiama informacija apie individualius ST steigimo tikslus, BĮST atranka nėra pakankamai tiksli, tačiau pakankama plėtros masto preliminariam įvertinimui. Pagal ST rūšis ir funkcinio prioriteto zonas atrinktos BĮST potencialiai neapima visų biologinės įvairovės apsaugai svarbių teritorijų, o taip pat apima pavienes ST, kurios individualiai vertinant neturėtų būti priskirtos BĮST.
- Siekiant ištaisyti galimas klaidas tikslinga atlikti individualų ST ir funkcinio prioriteto zonų vertinimą pagal mokslininkų parengtus sukonkretintus ekologinius steigimo kriterijus (saugomų rūšių populiacijos santykinį ar absoliutų dydį, saugomų bendrijų užimamą santykinį ar absoliutų plotą, siekiamos atkurti ekosistemos potencialią svarbą biologinei įvairovei, organinės anglies kiekį ir (ar) kt. rodiklius), kurie būtų taikomi tiek naujai steigiamoms tiek jau įsteigtoms ST ir leistų objektyviai pagal turimus duomenis atrinkti vertingiausias biologinės įvairovės požiūriu Lietuvos teritorijas.
- Siekiant pagerinti biologinės įvairovės vertybių apsaugą ir išspręsti galimus neaiškumus, kurie kyla dėl skirtingai įvardijamų bendrųjų ST rūšių ir individualių steigimo tikslų, reikėtų: patikslinti ST įstatyme įvardijamus ST steigimo tikslus, apibrėžiant kuriose ST pirmas arba lygiavertis prioritetas teikiamas biologinės įvairovės apsaugai. Tai leistų tiksliai atrinkti ST, kuriose biologinės įvairovės apsauga yra antrame plane arba šalutinis kitų saugomų vertybių apsaugos rezultatas, t. y. atskirti KEAP nuo BĮST;
- Atlikus individualią ST atranką pagal sukonkretintus steigimo ekologinius kriterijus aktualizuoti atrinktų teritorijų individualius steigimo tikslus, kad juose atsispindėtų saugomos biologinės vertybės, kurias šiose teritorijose užsibėžama išsaugoti.
- Pagal apibrėžtą vertinimo metodiką (neatlikus individualaus vertinimo) nustatytas ekologinius kriterijus atitinkančių BĮST plotas sudaro 13,7 % LT teritorijos (neskaitant jūros akvatorijos). Didžiąją dalį šio ploto apsprendžia Natura 2000 tinklo teritorijos. Su šio ekologinio tinklo teritorijomis nepersidengiančių ir BĮSTSG kriterijus atitinkančių ST plotas sudaro 0,2 % LT teritorijos.
- Pirmą efektyvaus valdymo kriterijų – konkrečių apsaugos tikslų turėjimą – atitinka 35 Natura 2000 tinklo teritorijos. Taip yra dėl to, kad detalių apsaugos tikslų formulavimas pradėtas tik 2021 m. ir preliminariai gali būti įgyvendintas per šį dešimtmetį. Nacionalinės ST neturi detalių apsaugos tikslų. Jų rengimą tikslinga inicijuoti užbaigus steigimo tikslų patikslinimą.
- Vieninga BĮST vertybių apsaugos priemonių planų (antras efektyvumo valdymo kriterijus) rengimo praktika nėra nusistovėjusi. Rengiamų dokumentų, kuriuose planuojamos apsaugos priemonės (gamtotvarkos planai, tikslinės programos, rūšių apsaugos veiksmų planai, tvarkymo programos, tvarkymo planai), gausa ir turinio įvairovė reikšmingai apsunkina priemonių apskaitą, nors ir sudaro platesnes galimybes numatyti ir įgyvendinti apsaugos bei tvarkymo priemones. Absoliuti dauguma gamtotvarkos planų yra rengta Natura 2000 vietovių tikslams įgyvendinti. Tikslinga konkrečiau apibrėžti planavimo dokumentų taikymo aplinkybes, kas leistų sumažinti planų įvairovę. Svarbu užtikrinti, kad šių dokumentų turinys pilnai atitiktų BĮSTSG pateikiamas rekomendacijas.
- Nėra atliekami sistemingi ta pačia metodika pagrįsti saugomų teritorijų valdymo efektyvumo vertinimai (trečias valdymo efektyvumo kriterijus) padedantys nustatyti ir spręsti valdymo spragas.
- Steigimo ekologinius ir formalizavimo kriterijus atitinka teritorijos, sudarančios 12,1 % LT ploto. Dėl nacionalinių ST, PAST, BAST ir Europos bendrijos svarbos (dar neįsteigtų BAST)

teritorijų persiklojimo, pastarųjų steigimo formalizavimas, pagal dabartinius duomenis, gali padidinti bendrą šiuos kriterijus atitinkančių teritorijų plotą tik iki 13,7 % LT teritorijos. Siekiant padidinti šalies BĮST plotą ir prisidėti prie ES Biologinės įvairovės strategijoje apibrėžto 30 % ES teritorijos ploto būtina įtraukti teritorijas esančias už atrinktų BĮST teritorijų ir Natura 2000 tinklo ribų. Jų atranka turėtų būti vykdoma pagal parengtus sukonkretintus ekologinius steigimo kriterijus.

- Vertinant potencialias KEAP teritorijas nustatyta, kad už BĮST steigimo ekologinius kriterijus atitinkančių teritorijų ribų yra:

8 576 ha (0,16 % LT ploto) KMB ir PKMB. Didžiausią potencialą turi valstybinėje žemėje, Europos bendrijos svarbos buveinėse ir rūšių buveinėse esančios KMB ir PKMB (0,07 % LT teritorijos);

55 761 ha (0,85 % LT ploto) pelkių ir šaltynų. Didžiausią potencialą turi pelkės ir šaltynai, kuriose nustatytos Europos bendrijos svarbos buveinės ir rūšių buveinės (15 926 ha arba 0,24 % LT teritorijos);

96 386 ha (1,48 % LT ploto) pievų ir ganyklų. Didžiausią potencialą turi teritorijos Europos bendrijos svarbos buveinėse ir rūšių buveinėse – 0,48 % LT ploto;

52 220 ha (0,8 % LT ploto) rekreacinių II B grupės miškų. Didžiausią potencialą turi teritorijos valstybinėje žemėje Europos bendrijos svarbos buveinėse ir rūšių buveinėse – 0,14 % LT ploto;

Taip pat nustatyta, kad 126,7 tūkst. ha (1,94 % LT teritorijos) sudaro sertifikuotų miškų ekosistemų reprezentatyvūs plotai. Vertinimo metu nebuvo prieinami erdviniai reprezentatyvių plotų duomenys, todėl nebuvo galimybės tiksliau įvertinti kokia dalis šių plotų patektų į BĮST ekologinius steigimo kriterijus atitinkančias teritorijas, KMB, PKMB.

Bendras išvardintų teritorijų KEAP potencialas gali būti 1–4 % LT ploto. Papildomai turėtų būti išskirti migraciniai koridoriai užtikrinantys jungtis tarp BĮST ir KEAP. Jie potencialiai sudarytų pagrindinę KEAP ploto dalį.

- KEAP atrankai tikslinga parengti ir patvirtinti ekologinius kriterijus.
- Šiuo metu griežtai saugomos teritorijos sudaro 0,6 % LT teritorijos. Didžiausią potencialą būti priskirtomis prie griežtai saugomų teritorijų turi telmologiniai draustiniai ir valstybiniai botaniniai draustiniai, kurių bendras plotas sudaro taip pat 0,6 % LT teritorijos. Paminėtų draustinių didžioji dalis (apie 80 %) yra valstybinė žemė, kas palengvintų griežtesnių apribojimų įvedimą. Pedologinius draustinius, kuriuose išlikusios pedologinės vertybės, o taip pat išskirtos biologinės vertybės ir įsteigtos BAST, taip pat tikslinga paversti griežtai saugomomis teritorijomis. Juose daugiau kaip 90 % žemės yra valstybės nuosavybė. Atsižvelgiant į sertifikuotų miškų ekosistemų reprezentatyvių plotų naudojimo apribojimus tikslinga įvertinti jų įtraukimo į griežtai saugomų teritorijų apskaitą galimybes. Vertinimo metu analizei nebuvo prieinami erdviniai šių teritorijų duomenys.